

BLAJUL

BCU Cluj Central University Library Cluj

ANUL II. No. 6-7 IUNIE-IULIE 1935

560

B L A J U L

REVISTĂ LUNARĂ DE CULTURĂ

COMITETUL DE EDITURĂ: *Dr Vasile Aftenie, Aștilean Tenea, Olimpiu I Barna, Pompeiu Bârlea, Eugen Bucur, Celestin Cherebețiu Dr Liviu Chinezu, Nicolae Comșa, Ion Covrig, Victor Crețu, Dr Ioan Cristea, Petru Cristea, Isaia Cristian, Pavel Dan, Dr Virgil Fulicea, Simeon Gizdavu, Dr Coriolan Pop-Lupu, Dr Nicolae Lupu, Ștefan Manciușlea, Teodor Megieșan, Emil Mesaroș, Iuliu Moga, Octavian Modorcea, Ovidiu Neamțiu, Dumitru Neda, Augustin Nemeș, Ioan Oltean, Grigorie Pădureanu, Emil Pintican, Alexandru Pol, Ștefan Pop, Emil Nireștean, Filip Pop, Dionisie Popa, Laurian Puia, Ioan Radocea, Virgil Stoica, Dr Coriolan Sucișu, Dr Ioan Sucișu, Dr Septimiu Todoran. Sigismund To-duța, Nicolae Țarină, George Velicișu, Eugen Vișa, Ioan Vultur.*

COMITETUL DE REDACȚIE: *Pr. Liviu Chinezu, Pavel Dan Dr Virgil Fulicea, Dr Nicolae Lupu, Ștefan Manciușlea, Dionisie Popa.*

SECRETAR DE REDACȚIE: Nicolae Comșa

CUPRINSUL Nr. 6—7

<i>Ion Covrig-Nonea</i>	Intre național și confesional
<i>Pavel Dan</i>	Corigențe (proză)
<i>Gregoriu Iulian</i>	Cântec de adormit Doina (versuri)
<i>O. F. Popa</i>	Impărăția morții (proză)
<i>Mihail Axente</i>	Pe drum trece un dric (versuri)
<i>Șt. Manciușlea</i>	Granița de vest. Populația rom. din Câmpia Tisei între anii 1526—1700.
<i>Octavian Popa</i>	Un nedreptățit, — Episcopul Ioan Bob

Cronici. *Ionel Neamtzu:* O editură ardeleană, *Ioan Vultur.* Tirănia roșie în Mexico.

Cărți-Reviste. *Andrei Malraux—Gh. Popovici:* Destine ome-nești ed. Pantheon-Arad (Nic. Albu); *Axel Munthe:* O carte de demult, ed. Națională, Buc. (I. C. N.); *Pr. M. Sălăgian:* Preotul în școală, Oradea (Pr. Ch.); *Chanoine Jean Dermine:* „La doctrine du mariage Chrétien“, Louvain, 1935 (I. V.); *Studii italiene* (I. C. Cazan); *I. M. Rașcu:* Eminescu și catolicismul, Buc 1935; *Mircea Alexiu:* Băjenie, Sibiu 1935 (n. c.); Pentru „Viața Basarabiei“; *Rev. Fund. Regale* (Iulie 1935); *Hotarul Maiu Iunie;* *Observatorul V. Stoica.*

Abonamentul anual Lei 180
Pentru instituții, autorități și străinătate . „ 300

Redacția: str. Reg. Ferdinand, 23, Administrația: str. Avr. Iancu, 8.

BLAJUL

6-7 iunie 1935
mese

Intre național și confesional

În ultimul timp, la noi, — în Ardeal mai ales, s'a pus în discuție, virulent și cu bolnavă pasiune, problema confesională. Vechea ostilitate dintre catolici și ortodocși, dintre Blaj și Sibiu, s'a iscat iar, după temporara-i cădere în desuetudine, degenerând într'o adevărată vrășmășie confesională.

În postura de protagoniști și animatori ai ei nu se găsesc numai oamenii bisericii, persoane din cercul ecleziastic — cum ne-am aștepta, ci și din afară; personalități de supra-ță, reprezentative, dintre intelectualii ardeleni, s'au lăsat prinși în plasa desbaterilor, iau parte la discuție și o susțin, mergându-se foarte departe cu insinuările și afirmațiile. Se merge până acolo încât se contestă valoarea culturală a Unirii cu Roma, deși roadele ce le-a dat această unire sunt evidente și controlabile; prin urmare, de necontestat. Mai mult chiar: catolicilor li se contestă sentimentele naționale, *calitatea de a fi buni Români*. Negreșit, insinuări — mai ales cea din urmă — cari nu-și au rostul atâta timp cât Românii catolici se vădese a fi tot atât de mari patrioți ca și cei ortodocși. Sunt afirmații gratuite ale unor capete obtuze, deci neglijabile.

Iscată în cercurile ecleziastice, nutrită și susținută cu patimă de unii intelectuali în legătură cu biserica, discuția — cu inseparabilul ei corelat: dușmănia — amenință să alunece în popor, dând naștere la regretabile conflicte între credincioșii celor două culte, cari conflicte, pe cât sunt de inutile și de deplasate, pe atât sunt de periculoase.

Avantgarda oștilor în luptă o formează două gazete locale, una apare la Sibiu: *Telegraful Român*, alta la Blaj: *Unirea*, — animate de un accentuat spirit de frondă. Pe urma

lor, secondându-le și ținându-le hangul, merg ceilalți, mulți, nebulos văzători cari mereu ațâță și alimentează focul desbaterilor, coborând discuția din sfera senină a Olimpului academic pe terenul mocirlos al înjurii și invectivei, colportând — amândouă taberele cu o morbidă și, bisericește, neiertată furie, una pe socoteala celeilalte, luându-se la întrecere în evidențierea slăbiciunilor ce le are tabăra adversă.

*

Firește, discuțiuni de alură academică, de înaltă ținută spirituală și morală, în care adversarul este cavalereste combătut pe temeiul faptelor dogmatice, eliminându-se complet reavoința și invectiva, nu lipsesc. Din nenorocire însă ele se pierd în noianul de desbateri susținute cu patimă și cu pumnii încheștați.

O asemenea discuție, de înaltă ținută academică, este cea care a avut loc între Dl D. Stăniloae ¹⁾ și Păr. Liviu Chinezu ²⁾.

Dl D. Stăniloae, sprijinit pe o erudiție vastă și puternică armătură logică, se străduiește să arate că ortodoxia este prin firea ei națională, pe când catolicismul este internațional. „Calitatea națională a eului omenesc, scrie Dsa în articolul pomenit, nu este ceva accidental, de suprafață, aposterioric, ci face parte din destinul esențial al lui, se cuprinde printre determinantele imaginii lui eterne... Calitatea națională nu este un accident adaus umanului pur. Calitatea națională este însuși omul într'o anumită formă a lui“. Și, înțeasă astfel factura naționalului, ea se împacă deplin cu ecumenicitatea creștinismului, mai ales al celui ortodox. Căci „există două feluri de ecumenicități. Există o ecumenicitate egală cu uniformitatea. În sensul acesta, ecumenic e tezaurul credinței și harul privity în sine; ecumenic în sensul acesta e creștinismul considerat ca un sistem de idei și sinteze dumnezești de sine stătător, distinct de roadele pe care le produce în fiecare ins sau națiune. Și există o ecumeni-

¹⁾ Gândirea an. XIV No 2 Febr. 1935 articolul, *Ortodoxie și Națiune*.

²⁾ Blajul an. II No 3 Martie și an. II No 4 Aprilie 1935, articolul *Națiune și creștinism*.

citate înțeleasă ca o simfonie, ca un câmp de flori stropit de aceeaș ploaie, încălzit de acelaș soare, îngrijit de acelaș grădinar. Aceasta este ecumenicitatea creștinismului considerat ca viață, ca relație vie între om și Dumnezeu. Un subiect al acestei relații este omul cu individualitatea lui, cu conținutul lui de viață. Ecumenicitatea în acest al doilea înțeles nu mai cuprinde numai sistemul uniform de idei și puteri care stă gata să lucreze în oameni, ci toată spiritualitatea acelor popoare în cari lucrează credința și harul. Tot conținutul spiritual al acelor popoare se acordă; e între acele conținuturi o simțire de frate, deci diferite, răsună în aceiaș melodie de bază. Exista o relație de ecumenicitate între vieața sufletească a unui român și a unui rus, între folclorul grec și sârb. În felul acesta se poate spune că creștinismul e și supranațional, dar și național. Ecumenicitatea nu e sfășiată prin nota națională. — Alta este poziția catolicismului în fața naționalismului, zice dl D. Stăniloae, poziție rezultată din concepția ce o are catolicismul despre natura omenească. Ecumenicitatea în catolicism fiind înțeleasă ca uniformitate „în ea n’au ce căuta spiritualitățile specifice, dar creștine, ale diferitelor popoare. Pentru el creștinismul însemnează numai sistemul de idei și puteri ce planează deasupra. Când zic catolicii despre catolicism că e supranațional, aceasta o înțeleg ei în sens exclusiv și lateral. Calitatea națională fiind o calitate naturală, nu se poate ridica în acel *supra*, fără a înceta să existe. Și nici acel *supra* nu poate avea nici un efect intrinsec asupra calității naționale, care nu poate fi decât naturală după catolici. Față de calitatea națională ca atare, catolicismul nu poate avea de aceea nici un interes. Intre supranatural și natural rămâne pururea o prăpastie de netrecut; supranaționalul însemnează și el un loc ontologic înafară de toate națiunile: internaționalul“.

Păr. Liviu Chinezu, bazat pe datele furnizate de dogma catolică, dă o civilizată și academică replică dlui D. Stăniloae și caută să fixeze poziția catolicismului față de națiune.

Filozofic vorbind, naționalul — zice Păr. L. Chinezu în articolul pomenit, „nu aparține din toate punctele de vedere în mod necesar *esenței omenești* ca atare, nu este o proprie-

tate a ei în sens metafizic (ci numai fizic-moral), precum de altă parte nu este nici numai un oarecare atribut cu totul liber al ei, lăsând să se înțeleagă că face parte din acele țesături ale vieții noastre pământești — inteligentă și senzibilă — care, înlănțuindu-se prin afinitate cu ceea ce a moștenit, în general, iubește mai mult datinele, tradițiile și moravurile între cari s'a născut, și de aceea se atașează lor, le cultivă și apără mai bucuros decât pe cele streine, rămânând totuși variabil". Pe de altă parte „creștinismul nu poate fi național decât în expresia sa sensibilă intelectuală adecă în cult, haină, forme, în lucruri cari aparțin tradiției și datinei. Iar această teză o dovedește faptul istoric al existenței bisericii lui Hristos până în veacul al IX respective al XI. Nu fondul dogmatic ci expresia lui poate varia și de fapt variază, fiind dependentă de variația popoarelor și de dinamismul vieții în cursul veacurilor". Ca atare „naționalismul în sine rămâne un fel de a fi al oamenilor, care din firea sa este natural deși poate fi supranaturalizat oricând. De aceea biserica noastră nu cere mai întâiu oamenilor să fie naționaliști, ci să trăiască practic creștinește, așa încât să-și asigure mântuirea, apoi să militeze pentru mântuirea de veci a altora și numai în locul al treilea să se îngrijească de condițiile pământești în care trăiesc. Aceasta însă nu împiedecă iubirea de patrie și de neam, ci din contră aceasta se intensifică, pentrucă așa cere ordinea în care Dumnezeu ne poruncește să iubim pe aproapele, așa că fiecare lucrare națională poate fi făcută cu toată intensitatea, împrumutându-i-se robusta valoare spirituală a virtuții, îmbalsamându-o cu suavul „odor Christi“ în conținutul propriei trăiri sufletești". De fapt, catolicismul „n'are nevoie de națiuni ci de suflete, și chiar de aceea, ia pe fiecare suflet și pe fiecare popor așa cum este și, dându-i merindea vieții veșnice și insistând mereu să-și nutrească din ea zilnic mintea și inima prin practica virtuții, lasă cât privește celelalte lucrări pe fiecare în ale sale, ba dorește chiar ca însași merindea aceasta divină să și-o învăluie fiecare în țesăturile sale de temperament — ca individ — și de naționalitate și tradiții ca popor. Dar caracteristicile aceste individuale n'au pentru credință

valoare de fond, ci numai de nuanțare a felului în care este trăită și exprimată prin rituri“.

Astfel, rezultatele la care ajung amândoi, — ca o replică celor cari însinuiază și acuză fără să documenteze, — este că naționalismul este încadrat organic în ortodoxism (dl Stăniloae); dar nici catolicismul — deși pune accentul pe *suflete* — nu-l exclude ci, di mpotrivă, îl promovează (dovedește păr. Chinezu) deși dl Stăniloae a făcut eforturi să arate caracterul internațional al catolicismului).

Este o discuție civilizată, susținută de o amplă informație dogmatică și putere de argumentare, care le face cinste, contrastând cu înjuriile reciproce ce-și adresează epigonii.

I.

Controversa dintre Dl D. Stăniloae și Păr. Liviu Chinezu s'a purtat pe tărâmul dogmatic, cu armele oferite de sistemul de idei al celor două confesiuni: ortodoxă și catolică, pe cari le reprezintă. Aici discuția va fi târâtă pe alt teritoriu, mai concret: cel al faptelor de experiență. Desbatem chestiunea independent, din punct de vedere cu totul natural, neînteresându-ne aspectul ei supranatural. Punctul de plecare îl vor forma datele de observație curentă. Ele vor fi trambulina uzitată pentru saltul în miezul desbaterii.

*

Faptele de experiență curentă prezintă indivizii organic încadrați în ritmul vieții unei națiuni. Orice individ aparține unei națiuni, în unitatea căreia se integrează. Că în mod fatal, conform unui decret transcendent, sau printr'o simplă întâmplare se găsesc acolo nu discutăm acum. Ceeace constatăm este doar apartenența fiecărui individ unei individualități colective: națiunea, unde individul se situează și viețuiește. Și, mai departe, că toți indivizii unei națiuni luați la un loc, prezintă *asemănări*; adică, își sudează caracteristicile, notele lor particulare, într'un tip specific, într'o unitate socială și spirituală, zisa ființă etnică sau națională, care se distinge de aceea a altor unități de acest soi. „In adevăr, oricât ar varia ca statură, ca formă a craniului, ca lungime a feței, ca culoare a pielii sau a părului sau a ochi-

lor, diferiții indivizi ce alcătuiesc un popor au totuși ceva comun, ceva care le dă oarecum un *aer de familie*, cum se zice cu expresia obicinuită. Acest „ceva“ e un amestec, destul de complex, de atitudini, predilecții și deprinderi sufletești. În compoziția lui intră un anumit mod de a privi lucrurile și de a prețui însemnătatea lor, un anumit mod de a reacționa față de fenomenele naturii sau de întâmplările vieții, un anumit mod de a se comporta cu semenii, în raporturile sociale, etc.¹⁾ *Este tipul fizionomic și de comportare al națiunii respective, cu mentalitatea și climatul ei spiritual.*

Formațiunea lor, a tipurilor etnice, este opera unei constelații bogate în conținut de factori: rasă, limbă, istorie, tradiție, obiceiuri, conviețuirea indivizilor în comun, etc. Toți acești factori își dau aportul în geneza și cimentarea tipurilor naționale: rasa toarce pânza înrudirii de sânge dintre indivizi și aruncă cimentul de temelie al edificiului; limba individualizează și distinge unitățile naționale între ele; tradiția și obiceiurile fixează cadrul social, politic și spiritual în care se mișcă; conviețuirea indivizilor, cu istoria lor, încorporează opera, pecetluind tipul etnic. Căci conviețuirea indivizilor — alături și peste rasă — pare a fi, aceea care ajută cu succes ivirea și instalizarea specificului etnic. „Viața în comun este principalul factor determinant în formarea caracterelor psihice ale individului, și prin urmare în constituirea „tipurilor“ psihologice ale popoarelor. Ba chiar, putem merge și mai departe, afirmând că viața în comun este principalul factor determinant în constituirea însuși a popoarelor, ca unități etnice. În adevăr, nu poate exista popor fără *ceva comun*, în conținutul și în formele vieții lui sufletești. Nașterea singură, ca fapt biologic, nu e suficientă“²⁾.

Naționalul apare, astfel, și înăscut și dobândit. Conform legilor eredității, dotația individului este de o anumită natură, caracteristică unității etnice din care face parte. Se poate însă ca maniera de a gândi, simți și voi, — ca mentalitate și climat spiritual, — să varieze, să se încadreze în

¹⁾ P. P. Negulescu, *Geneza formelor culturii*, București 1934 p. 376.

²⁾ P. P. Negulescu, *op. cit.* p. 389.

altă națiune. Totuși, sângele și capacitățile rasiale înăscute nu pot fi schimbate. Incât, *ereditar*, naționalismul este intrinsec ființei umane; ca *tip psihologic* este extrinsec; în vârtejul evenimentelor cari îl rup din unitatea organică din care, ca sânge, face parte, poate deveni de o altă factură, poate îmbrățișa o altă naționalitate.

Firește, în amănunțit, cu precizie științifică, nu se poate tălcui ființa naționalului. Trebuie să se admită din capul locului greutatea de a se prinde într'o formulă matematică. Complexitatea faptelor, pe deoparte, datele științifice insuficiente de cari dispunem până acum, de alta, îngreuiază mult munca cercetătorului. Dar, oare aceste nesiguranțe sunt indiciul inexistenței unui *specific național* sau al insuficiențelor noastre cognitive? Faptul că nu-l putem prinde, acum, într'o formulă precisă, matematică, nu însemnează nu există, când sunt atâtea fapte cari pledează pentru el. Nu se cunoaște în amănunt dar se simte; *se sesizează și se trăiește ca glas al sângelui, trainică legătură cu glia și temeinică indisolubilă solidaritate cu grupul etnic*. Scape, deocamdată, determinărilor riguroase, impunându-se numai ca sentiment, dar dând, totuși, bogate roade, pentru că de multeori sentimentul anticipează și promovează activitatea inteligenței.

Important e că cu toată nesiguranța științifică, — *siguranță de necontestat afectiv*, — asupra ființei etnicului, el, naționalul, a devenit astăzi o formulă spirituală și o deviză de luptă, cu vaste resurse creatoare în domeniul politic și cultural. S'a erijat în postura de generator și îndreptar al produselor culturale și politice. Este, actual, nu numai un factor explicativ al lor, ci un dirijor al lor, al creațiilor viitoare. „Căci, dintr'un principiu explicativ, acest „specific“ s'a transformat cu ușurință într'unul normativ. Rolul lui adică nu mai este numai să ne ajute să ne explicăm, de ce manifestările culturale ale unui popor oarecare au fost, în trecut, așa cum au fost; el mai are să indice sau chiar să prescrie și cum trebuie să fie acele manifestări, în prezent și în viitor. Acesta e sensul dezideratului ce se formulează neconținut și în termeni imperativi, la noi mai ales, că tre-

buie să tindem — și să ajungem odată — să avem o artă națională, o știință națională, o filosofie națională¹⁾.

Politicește, naționalul înmănunchiază indivizii de aceeași rasă cari conviețuiesc și îi încadrează unei discipline de grup, fixată și sancționată printr'o autoritate superioară indivizilor: statul, zis — actual — stat național. Grupul legat prin sânge și individualizat prin limbă, își legitimează situația și ființa numai în acest fel: impunându-și o organizare proprie. Aici se vedește importantul rol al naționalului. Fiindcă orice individ, cu necesitate, este înregimentat în ordinea unei osaturi de stat și a unei ordine sociale, viețuind în ritmul ei. Ființa lui, a individului, fără această ordine n'are sens, *n'are situație legitimă*. În ea și prin ea trăiește, își găsește rațiunea de a fi. Alături și înafară de ea situația lui este de neînțeles, n'are rost ca ființă pământească. Este chestiune de viață, pentru individ, să se încadreze în ritmul statului național.

*

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Creștinismul, în câmpul experienței, se înfățișează în postura unei formule spirituale care — prin sistemul de idei, credințe și rituri ce acceptă — promovează și nutrește un climat spiritual specific, propriu, trasând — în acelaș timp — norme de comportare indivizilor ce-l mărturisesc. Confesiunile, în raport cu el, cu sistemul de credințe și rituri, apar omului independent variațiuni pe aceeași temă, forme mai mult sau mai puțin închegate, unitare, ale lui, față de cari el este o vastă și atotcuprinzătoare simfonie. Distincțiuni dogmatice, variațiuni rituale, cu discuții pe aceste teme, au loc firește, capitale încă, dar, aici, pentru aceste inseilări, nu sunt hotărâtoare. Important este climatul spiritual ce-l creiază creștinismul prin sistemul de idei ce promovează și intenția ce o urmărește captând pe individ în plasa lui.

Osatura ideologică și rituală creștină, cu climatul ei spiritual, transportă individul — sufletește — pe alt plan existențial, specific: planul religios, clădit alături și peste lumea concretă, deși pentru oamenii din lumea concretă. Acest plan

¹⁾ P. P. Negulescu, op. cit, p. 222.

existențial este un vast câmp spiritual unde oamenii se înfrățesc prin iubire, trăind apropiați și legați printr'o irezistibilă, cerească, simpatie. Este o lume superioară unde se operează o abolire a egocentrismului individual și de clasă socială (sau națională), întronându-se primatul spiritualului. Prinși în cercul de influență al acestei lumi religioase, trăind conform prescripțiilor ei, indivizii se altruizează, viețuind prin suflet. Desbărați de materialitate, și de orice balaste împovărătoare ale saltului în spiritualitatea religioasă, indivizii se simt înălțați sufletește peste ei, peste pornirile egocentrice ale persoanei lor, și contopiți într'o ordine superioară, cosmică, dincolo de corporal și de grup. Individul trăiește vieța planetară a umanității, devenind cetățean al universului, peste granițele egoismului personal și de grup social (sau național).

Spiritualizarea religioasă este însă numai un pas pentru beatificarea sufletelor individuale într'o altă lume; este o pregătire și purificare pentru ca sufletul omenesc să poată lua drumul unei alte vieți. De aceea creștinismul are nevoie de *suflete înainte de toate, cari suflete*, prinse în vârtejul acestei vieți de ordin spiritual planetar, transcendentă individualului și colectivului, viețuind conform dezideratelor ei să se lasă antrenate și purtate pe cărările ce garantează trecerea într'o altă lume, paradisiacă dincolo de a noastră, planetară, și superioară ei.

Astfel, climatul religios creștin este un preambul pregătitor al unei noi vieți: însemnează, pentru om, un început de vaporizare a materialității pentru salvarea sufletescului. Căci, încadrând individualul într'o ordine spirituală cosmică, creștinismul operează, dincolo de individual și colectiv, o umanizare și o spiritualizare totală, a omului, pregătindu-l și netezându-i calea pentru beatificarea paradisiacă din lumea de dincolo.

*

Naționalitate și creștinism, alăturate și confruntate după această sumară creionare a fizionomiei și cadrului în care se mișcă, lasă — credem — larg deschise porțile determinării raportului dintre ele.

Ele formează două planuri existențiale distincte. Naționalitatea încadrează individul în ritmul unei riguroase discipline de grup specifice ei; creștinismul — deasemeni — îl înregimentează într'o ordine spirituală proprie. Naționalul însă înglobează individualul în colectiv prin sânge, limbă, tradiții culturale și, eventual, organizație de stat, făcându-l membru al unei unități etnice animate de o iresistibilă voință de a trăi și de a se valorifica, împotriva și peste alte unități de acelaș soi; creștinismul absoarbe individualul într'o ordine spirituală planetară, înfrățindu-l cu ceilalți oameni peste barierele de clasă socială și naționalitate, proclamându-l cetățean al universului. Etnicul unifică indivizii prin *cimentul pământesc*, menținând treaz și alimentând chiar egocentrismul grupului național, animat și călăuzit de tumultuosul instinct de conservare; religiosul, abolind corporalul și stăvilarele de castă (și naționalitate), dematerializând indivizii, *șese pânza spirituală a comuniunii lor sufletești*, trăită pe planul cosmic, dincolo de egocentrism, dincolo de voința de a trăi a grupului, neglijată pe platoul lui. Naționalitatea este unitatea energetică a forțelor telurice, după expresia lui H. Keyserling, în plină fierbere și revoltă, cari se vreau trăite și realizate din plin; religiosul este împărăția spiritualului, suprapusă omenescului teluric, unde individul își găsește — sufletește — pacea. — De aceea, naționalismul este înșchis în anumite cadre precise, etnice; creștinismul tinde spre universalitate, adevărată luptă pentru înregimentarea tuturor *sufletelor* în rândurile lui, deci este internațional, mai corect, supranațional. Vieța lui este planetară, nu conturată și închisă între ziduri etnice.

Ca țeluri, după funcțiunile ce îndeplinesc, iarăși se disting. Naționalitatea accentuează raportul dintre individ și colectivitate, în favorul colectivității; creștinismul înclină balanța în favorul individului. Națiunea vrea individul instrument de propășire a grupului etnic; creștinismul *este el un instrument* în mâna sufletelor: indică drumul ce duce la salvarea și beatificarea individuală. Căci, naționalitatea pregătește pentru vieța pământească, socială și politică; creștinismul *pentru vieța de dincolo*. Cea dintâi vrea indivizii dresați în cadrul mulajelor grupului etnic, conform lui și

pentru el; cel din urmă urmărește formațiunea sufletească a oamenilor pentru a-i face vrednici de moștenirea cerească ce li s'a hărăzit.

*

Pe câmpul experienței concrete aceste două planuri existențiale, creștinism și naționalitate, se întâlnesc deci, și se întretaie dar nu se amestecă. Naționalul, pământesc prin firea lui, leagă indivizii de glie și de cei de acelaș sânge, mobilizându-i împotriva altora, de altă factură telurică, periculoși existenței lui. Iar ca creștini, indiferent de naționalitate, peste barierele lor, deși purtând pecetea ei, indivizii se situează pe alt plan spiritual, cu un alt climat. Acolo, pe platoul spiritualității creștine, indivizii trăiesc sufletește o altă viață, cântată pe altă partitură decât cea pământească și se pregătesc pentru o altă viață: cerească.

Indivizii, ca unități etnice, cu rezonanțe psihice și capacități de trăire proprii națiunii din care fac parte, sesizează și viețuiesc universalul climat spiritual creștin după factura sufletului lor și îl exprimă într'o manieră caracteristică lor, particulară, variată după etnicitatea indivizilor. Așa se ivesc distincțiunile și nuanțele rituale ce îmbracă cultul religios după grupele etnice.

II.

Pe temeiul acestor fapte nu se poate vorbi firește că o confesiune este mai națională decât alta. Intrucât, toate, manifestă o vădită, accentuată, tendință de înrolare a individului într'o spiritualitate universalistă, planetară, sunt prin structură internaționale. Doar dacă în *cult*, în ritual, accentuiază naționalul fiindcă în doctrină, dogmatic, nu o pot. Căci ele diferite confesiuni, apar observatorului independent rupturi de echilibru în marea coloană vertebrală inițială a doctrinei creștine. Și, rupte din originara unitate, ele au alunecat în accentuarea mai mult sau mai puțin a laturei naționale, mai mult ca ceremonial și îmbrăcăminte, ajungându-se la concepția ecumenicității simfonie a creștinismului în raport cu naționalul. În fond, confesiunile sunt animate de vădite

tendințe universaliste, deci sunt internaționale, ca și edificiul primitiv ale cărui părți sunt.

Naționalitate și confesiune merg, prin urmare, alătura, se întretaie dar nu se confundă. Individul poate face parte integrantă din amândouă, fără ca ele să se acludă și să se denatureze prin aceasta. Inșă, ca ființă etnică, individul se înglobează teluric, într'o unitate telurică, în care și pentru care trăiește; confesionalul încadrează sufletele într'o altă unitate, de alt ordin, cu veleități planetare, care îi servește individului apoi drept trambulină pentru saltul în lumea de dincolo. Viețuiește deci, individul pe două planuri existențiale deosebite cari, în ființa lui, se sudează într'o unitate fără să se altereze. Și astfel aceeași individualitate se poate prezenta în două aspecte: când în fațada ei națională, când în cea confesională, influențându-se una pe alta.

Astfel stând lucrurile, este semnul unei totale lipse de înțelegere a faptelor să se atribuie confesionalului o denaturare sau o întărire a naționalului. *A umanului da*, dar nu a naționalului. Indirect dacă ajută naționalul, dar direct nu. Fiindcă confesionalul clădește pe universalitate și, ca atare, cultivă sufletescul și umanul, nu egocentrismul etnic. — De aceea, cei cari afirmă naționalitatea sau nenaționalitatea unei confesiuni, merg pe un drum greșit; nu au perspectiva intelectuală necesară ca să poată sesiza tâlcul adânc al naturii și relației ce se ivește între aceste două noțiuni: etnicitate și confesiune, și, în consecință, se conduc după impresii, idei preconcepute sau, și mai rău, de rea voință, piste deadreptul temerare și riscate, fiindcă duc la grave neînțelegeri și, eventual, la nedorite și periculoase ostilități confesionale. Și fiindcă plutesc în van, luptându-se cu himere, — cari pot însă deveni periculoase unității naționale și vieții de stat, e mult mai cuminte să fie evitate. — Firește, discuții de alură dogmatică, purtate cu seninătatea și prestanța academică, prin care se lămuresc puncte de litigiu dogmatic sau ritual între confesiuni, sunt inevitabile și chiar necesare, ca să se precizeze raportul dintre factura confesiunilor. Dar, când discuțiile alunecă din olimp pe terenul noroios al invecției și injuriei, ele sunt nu numai condamnabile, dar deadreptul odioase.

În altă parte și în alte direcții trebuie să-și concentreze confesiunile creștine eforturile și să-și irosească forțele nu în lupte intestinale, cu discuții sterile și certe infructuoase. Să-și centreze eforturile în jurul cimentării climatului spiritual creștin cu viața creștină, distrugând puterile oculte ale organizațiilor francmasonice și sectelor potrivnice și disolvante nu numai ale vieții religioase, dar și ale vieții naționale și de stat. Să lupte, prin urmare, pentru fortificarea credinței și a vieții religioase. În acest fel, indirect, luptă pentru întărirea moralității și autorității în stat. Altfel, alunecate pe panta discordiei, devenind, prin aceasta, periculoase ordinii de stat, prin faptul că alimentează pe lângă altele — și ele frământările din viața colectivă, la un moment dat, peste ele și chiar împotriva lor, statul se va gândi la salvarea lui, îmbrățișând alte formule spirituale.

Ion Covrig-Nonea

Corigențe

Bațe cineva la ușă...

Visez că înnot într'o apă murdară ca păcura. Fug de cineva și ori cât încerc să mă urc pe malul noroios, nu reușesc. Atmosfera e tulbure, încărcată de nori negri, care se împreună, la orizont, cu apa. Inapoiia mea, în ceață, se aud împușcături...

Tresar... O rază de lumină, furișată printr'o crepătură a perdelei, taie în două întunerecul din odaie. Nu se poate ști ce vreme e; trebuie să fie de dimineață tare, căci afară nu se aude nici un zgomot, strada e liniștită ca noaptea.

Stau în pat, ridicat pe jumătate, cu capul în palme. Sunt obosit, cuprins de un fel de toropeală amețitoare ca după o noapte de chef. Simt în gât bătăile inimei și mă doare capul în partea dreaptă.

— Voiu fi răcit aseară în grădina ceea, mă gândesc. Apoi mai târziu: azi continuă examenele de corigență. Nu le-au putut lăsa pe săptămâna viitoare.

Casc prelung și îmi las mâna pe plapomă ne mai gândindu-mă la nimic.

... Poc... poc...

— Cine-i?

— Eu.

— Care eu?

Din răspunsul lung, înțeleg un singur cuvânt: „doamna“.

Sar din pat, iau ceva în spate și ridic perdeaua.

Patul desfăcut nu e tocmai curat; pe masa plină de cărți, aruncate în dizordine, e cămașa de zi, gulerul, cravata. Un pantof e lângă masă, altul, nu știu prin ce împrejurări, a ajuns lângă ușă. Ciorapii zac în mijlocul odăii.

Trag repede pătura peste așternut, pun cămașa în dulap și după ce împing cu piciorul, sub pat, ciorapii și pantofii, las perdeaua să nu se vadă „toate“ și deschid ușa.

Intră o femeie voinică, grasă, cu fața roșie și părul lins. Mă învâluie într'o căutătură nevinovată, rugătoare; în vreme ce vorbește par'că îi tremură puțin capul.

— Iertați-mă, domnule profesor, că v'am sculat așa de dimineață, începe cu un glas subțire.

— Nu-i nimic.

— V'am așteptat aseară până târziu. Mă temeam să nu plecați și să nu vă întâlnesc.

— Luați loc, doamnă.

— Mulțumesc. Am un băiat în clasa a patra. A fost cam bolnav; n'a prea putut învăța peste vară. Nu-i vorbă cât l-au ajutat puterile a făcut el, sărmanul. Dar e așa de grea latina.

De multe ori îmi era mai mare mila când îl vedeam cum se chinuște învățând. Îi ziceam s'o mai lase și să se odihnească. Da el, nu: „că vreau să învăț, mămică să-i întrec pe toți“. Și învăța, învăța, domnule profesor...

Cucoana se oprește brusc și se uită la mine cu fața candidă.

— Cum îl cheamă?

— Puiu Cristea.

— Sunt doi Cristea în clasa a patra, unul Ion și altul Pavel.

— Ioan.

Îmi trece prin minte o clasă mare, întunecoasă, tixită de copii. La geam s'a urcat un salcâm și se uită neconținut la un copil sfrijit din banca întâi, copilul stă și el strâmb în bancă, are obrazul cojit și par'că se uită puțin deacurmezișul.

Nu-ți vine a crede că o femeie atât de voinică ar putea fi mama unui copil așa de pricăjit.

— Il știu, zic.

— Fața femeii se însuflețește, capul îi tremură mai tare.

— Cum să nu-l știți, e doar băiatul meu, zice toată ființa ei.

— Nu prea învăța, zic eu ca pentru mine și pe urmă e foarte slab fizicește, prea slab pentru clasa lui. Era mai bine să-l fi ținut încă vreun an acasă să se mai întreme.

— A, acum s'a îngrășat și știe latină. Și până acum învăța el, dar e sfios, nu e ca alții. Imi spunea acasă: „eu mamă știu la dl profesor, dar mi-i frică să răspund“.

Vă rog, domnule profesor, nu vă uitați la el când răspunde. Vă rog foarte mult. Nu mai pe el îl am. Aș vrea să isprăvească liceul și să facă medicina.

— Bine, doamnă, zic, lovindu-mă cu palmele peste genunchi și ridicându-mă cel dintâi. Dacă o ști ceva îl trec, n'am nimic împotriva. Țara are lipsă de doctori.

— Vă mulțumesc.

— N'aveți de ce.

Prin ușa întredeschisă răcoarea dimineții de toamnă m'a cuprins până în măduva oaselor. Așvârl hainele de pe mine și dărdăind, mă vâr sub plapomă.

Când să ațipesc, o bătaie puternică în geam, mă face să sar în mijlocul odăii. Trebuie să fi lovit cu umbrela ori cu vreun baston; fereastra e sus, cu mâna nu o poți ajunge din stradă și lovitura a fost atât de puternică încât nu știu de nu mi-o fi spart geamul.

Repet povestea cu îmbrăcatul și deschid fereastra.

În stradă e acum un „amic“ contabil la o bancă populară, unul din acei ciudați amici cu care te întâlnești odată în viață, la un pahar de vin, cine știe unde, într'un local tot așa de suspect ca și amicul despre care nu ști decât că îl cheamă Milu ori Mitică, că e de dincoace ori de dincolo de munți, dansează bine și e băiat „chic“.

Alături e un om înalt, cu mustăți de haiduc, poartă o pălărie veche de paie, pardesiu alburii de gumă. După vesta închisă pare să fie preot.

Amândoi, „amicul“ și „celalalt“ au fețele smolite ca după o noapte de chef.

— Eu sunt, amice, nu te speria, am venit la tine să te rugăm ceva. Dlui e unchiul meu, popa dela Crăcătura, are un băiat corigent la latină.

— Bine, zic, eu.

— Nu-i bine deloc, sare popa cu pălăria de paie, că l-ai lăsat repetent.

— Cum îl cheamă?

— Crumpănă Ilie, clasa a șasea b.

— N'am avut ce face. De ce n'a învățat ceva. Nu știe absolut nimic.

— Bine, domnule, da ce fel de oameni sunteți dvoastră.

— Unchiule, dă-mi voe. Mă amice, un pic de bunăvoință, nu mai mult. Ce dracu te scumpești așa!

— Nu se mai poate face nimic, conferința a fost, cataloagele le-am încheat și le-am înaintat la direcție.

Popa își dă pălăria pe ceață și se încruntă.

— Catavasiile ei de lume! Ce crezi dta că eu sunt câine? Ori ce vreți.

— Părinte, dta ești om cu școală, înțelegi că ori cât am vrea noi să fim umani, nu se poate trece peste anumite legi fără să nu se frângă o creangă prea mare din ceeace noi numim bunul simț, lege ori cum vrei s'o numești. De pildă, dacă pe dta te-ar ruga cineva sa faci o liturghie după ce ai mâncat de prânz, ai face-o?

— Aș face-o, răspunse prompt, părintele.

— Eu nu te cred. In ori ce caz eu n'aș face-o și nu pot trece nici pe un băiat care, în fața altor treizeci și în fața a trei profesori, nu răspunde un cuvânt măcar.

— Mă amice, îmi pare rău.

— Și mie.

După ce închisei fereastra, îl auzii pe părintele cântând catavasiile pe glas 9 și „pe toți sfinții pomenindu-i“.

In drum spre școală, mă întâlnesc cu un funcționar dela primare. Intâi mă întreabă omul despre sănă-

tate, de cum am dormit azi noapte și după ce îmi spune că are să cadă guvernul și vor veni ai noștri, mă roagă ceva, „așa, fiindcă m'a întâlnit“. Are un băiat în clasa mea. Stă slab la câteva „materii“ și, ca diriginte, se cuvine să-i iau apărarea. Altcum baiatul e un talent, tot ce vede, face. „Ă făcut mai zilele trecute un aeroplan de l-a pus în uimire și pe dl primar“.

Promit ca la alegeri că „voiu face totul“ și întru în liceu.

Coridoarele forfotesc de lume; elevii înnegriți de soare și crescuți de să nu-i recunoști, aleargă dela o sală la alta. Grupuri de părinți se plimbă îngrijați, salutând ceremonioși pe profesorii cari abia îi iau în seamă. Părinții țin hainele și cărțile copiilor lor, întrați la examen. Au fețele obosite, brăzdate de griji și hainele prăfuite de lungul drumului.

Așteptând să-le iasă copiii din clase, dela examene, vorbesc și ei de germană, de latină, de vremuri...

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Când mă întorc acasă dela restaurantul unde iau masa, îmi spune gazda că m'a căutat un „domn“.

— A da, uite-l, mi se pare dlui a fost.

În urmă-mi urcă scările, grăbit, un bătrânel cu pieptul bombat și redingota veche, ponosită.

— Sunt popa Blându, îmi spune gâfăind, întinzându-mi mâna.

Suflă greu ca din foi, are fața pământie, obosită.

Îl poftesc înlăuntru și îl rog să șadă.

— Mulțumesc, zice el, după ce izbuteste să se mai calmeze. Astma îi clocotește în piept, vremea asta neguroasă de toamnă îl prăpădește.

— Dle profesor, am un băiat în clasa a șaptea. Toți încep la fel.

— Pe Remus, întregesc eu.

— Da, Remus. Să faceți bine să-l treceți.

— E greu, nu știe nimic.

— A mai învățat el, dar, ce să zic? mai știi și eu... Să faceți bine să-l treceți.

Preotul își pleacă ochii spre pământ și continuă cu glas stins:

Am opt copii: patru sunt încă acasă, la primare; doi sunt la liceu, o fetiță comerț și alta la normală.

Aș vrea să scap în anul ăsta de Remus, să-l dau funcționar și să facă dreptul. E greu și pentru mine.

Bătrânul tace. Tac și eu.

Mă gândesc la băiatul elegant, îmbrăcat după jurnal, rău de gură și leneș, mă gândesc la bătrânul de alături, cu haina roasă în coate și cu sufletul la gură.

— Bine părinte, dacă ai atâtea greutateți de ce-l porți așa de elegant?

— Nu eu, mamă-sa rupe din gura celorlalți și dacă să-l vadă mândru. Ce să fac? Nu sunteți însurat.

— Nu!

— Ei, ai să vezi și dta mai târziu.

Intră o doamnă elegantă. Fără să-și mai ceară îngăduință, se așează pe un scaun de pe care abia reușesc să-mi salvez cravata și umple casa cu un parfum excitant. BCU Cluj / Central University Library Cluj

— Da sus te-ai mai urcat, domnule profesor, începe cu un ton familiar, de parcă m'ar fi cunoscut de când e lumea.

În felul cum pronunță cuvântul „profesor“, se vede că vrea să pună în el o cochetărie îndelung folosită. Nu i-am făcut cunoștință niciodată, dar o cunosc bine din văzute și mai bine din auzite: e una din gloriile locale. În vremile cele bune, se spune că avusese mare trecere prin cabinetele ministeriale. Acum îi mai ră-măsese arta de a se lupta cu vrâsta și încrederea în sine.

Scoate din poșetă o țigară fină:

— Nu fumezi?

— Nu!

— Bun băiat. Dacă aș avea o fată de măritat, i-aș căuta un băiat ca dta.

Doamna îmi inspectează cu privirea camera: se oprește la patul în dizordine, spălătorul murdar, la țâ-țâna ușei de care atârnă cureaua de tras briciul.

— Cred că ai căutat mult până să afli camera asta. Ști că nu-i prudent să ai trepte multe la casă?

— Eu mă culc de vreme.

— Te ocupi și cu rasele, zice ea uitându-se la portretele de pe pereți.

— Nu.

— Darăștia nu sânt papuași?

— Țsta e Ibsen și celalalt Strindberg, doi scriitori mari.

— I-am cetit și eu. Unde ai aflat portretele acestea interesante? Nu le-am mai văzut nicăiri. Da pe scriitori îi cunosc de când eram elevă. Ce impresie mi-a făcut Idiotul lui Strindberg.

— Da, întregesc eu, Strindberg a scris Idiotul și Ibsen, Hamlet.

— L-am cetit și pe ăla.

— E vesel!

— Am răs și noi mult. Da să-i dăm încolo de scriitori, zice cucoana simțindu-se pe un teren nesigur. Sunt buni să vorbești de ei, iarna la gura sobei și vara la baie. Vorbind serios, mă uit la dta, băiat tânăr, cu situație, n'ai aflat în tot orașul ăsta o cameră mai potrivită, mai mondenă, închee ea scuturându-și scrumul din țigară.

— Nu se prea află camere bune, în orașul ăsta.

— Eu aș avea una simpatică.

— Țcum e târziu, nu mă mai mut în anul ăsta.

?...

— Mie tare îmi plac camerele de burlac, e în ele un fel de dizordine plăcută, odihnitoare.

— Aerul camerelor ni-l dă servitoarea care curăță, mai e și mobila și mâna gazdei.

Doamna își omoară focul dela țigară și închizându-și cu zgomot poșeta, îmi zice serioasă:

— Domnule profesor, cred că știți ce mă aduce în situația de a vă turbura liniștea. În „turbura liniștea“ se simte o ușoară nuanță de dispreț.

— Bănuesc.

— Atunci îți fi atât de bun să-mi luați grija și să dați băiatului un cincii să treacă clasa. La anul am să-l duc la Buc., la o școală serioasă.

— Nu se poate.

— Ce nu se poate dacă vrea omul.

— Are trei la lucrarea scrisă. La oral a fost de față un inspector și câțiva profesori, n'a știut nimic.

Doamna își leagă, pe masă, mâna cu inele multe și zice ca pentru sine.

— Inspectorul e vacs. Mă înțeleg eu cu el. De dta depinde.

— Știu, dar nu se poate.

Ne uităm unul la altul. Să ne fi trezit amândoi în lună, nu ne-am privi altfel. Fața zâmbitoare de adinea-ori s'a întunecat, ochii s'au micit, buzele subțiri se țuguiază ca ale șarpelui ce se pregătește să-și asvârle veninul în fața dușmanului.

— Dta, mi se pare ești profesor suplinitor.

—?... BCU Cluj / Central University Library Cluj

— Și vrei să mai fii numit și la anul.

?...

— Ei bine, asta nu o să-se mai întâmple. Ți-o garantez eu. Ii voi spune comnatului meu, viitorului ministru al justiției, cine ești și cred că...

... Dar ce stau eu să discut cu dta, cu un țăran.

Iși smulge poșeta de pe masă și măsurându-mă cu tot disprețul, trânteste ușa de cade tencuiala din părete.

Pavel Dan

Cântec de adormit Doina

Peste roșul de 'nserare
Tremură un colț de lună,
Și întrând în pat la tine
Îți dorește: noapte bună.

Stelele pornind cu zarea
Cască somnoroase încă,
Deșteptate de mirarea
Căprioarei depe stâncă.

Și întreabă 'n somn de soare
Flori de-acăț ne-adormite
Dacă vultur dă târcoale
În aducerea-ți aminte;

Și de gându-ți șoimăresc
A plecat cu dorul greu:
— Stelele-s în ochi la tine
Căprioara 'n trupul tău.

Dormi ușor ...
Sbor de albine
S'a suit la Dumnezeu,
Și-o să doarmă 'n pat la tine
Luna, tu și gândul meu.

Gregoriu Iulian

Impărăția morții

Fiindcă oamenii, la noi nu prea umblă la doctor, de câțiva ani m'am apucat să-mi îngrijesc grădina. Am curățit tot ce era uscătură, am făcut alee largi, am pus flori și azi am, în jurul casei, un mic parc.

Zilele trecute legam niște trandafiri, când a venit factorul cu scrisoarea ta. A căutat-o cu oarecare importanță, printre celelalte, și când mi-a întins-o, mi-a spus :

— Nu-i din țară...

— Da, e din streinătate, dela un prieten, zic eu.

— Trebuie să fie departe, are o mulțime de sigilii.

— Da, e departe...

Bătrânul își răsucia mustața albă și nu mai știam ce așteaptă. CU Cluj / Central University Library Cluj

— Domnule Doctor, zice el în sfârșit, Dta ai nevoie de mărci? Am un băiat de vreo 7—8 anișori cari le adună...

I-am dat mărcile și după ce a plecat, în plin soare, lângă sculele mele în mijlocul trandafirilor, am început să citesc.

Trebuie să știi că ești într'o lume care are prea puține legături cu a noastră.

Te văd în Biblioteca la care mergeam și eu odată. Liniște. Bolta înaltă. Lumina pătrunde domolită prin vitraiurile colorate. Cărți și lectură până la înfierbântarea complectă a creierului. După zile întregi de lucru, simți un fel de detașare de tot ce-i material. Și îți vine să crezi că ești pe drumul cel bun pentru a afla, ce a fost, ce va fi, începutul și sfârșitul lucrurilor.

— Inceputul și sfârșitul?

Am îndoit scrisoarea ta, cu un sentiment de tristețe și mi-am continuat lucrul. Să vezi ce specii interesante de trandafiri am crescut? Am unul mic, cu niște flori roșii ca sângele... Acesta mi cel mai drag

și cași când ar simți afecțiunea mea, e plin de flori, de primăvara până toamna târziu.

Noaptea m'a gonit în casă. Geamul dela biroul meu dă spre pădure. Departe aud un cor splendid de broaște, cu ecou departe, printre dealuri și cu un ecou plin de necunoscut în mine. Și așa, dus de atmosfera aceasta de calm și liniște, am să-ți spun o poveste despre începutul și sfârșitul unor lucruri.

Zice că era odată o împărăție. Aceasta nu ți-o vei putea închipui tu, acolo. O împărăție trebuie să fii fost ca un sat dela noi, în care casa Impăratului era, să zicem, ca a mea: mai mare ceva decât celelalte, albă, cu cerdac răcoros, pe care se urca vița de vie, până aproape de coperișul de șindrilă.

Așa dar era odată o împărăție, bogată din cale afară, în care oamenii nu trebuiau să lucreze pentru o bucată de pâine ca la noi. Și din ce aluat or fi fost făcuți nu știu, dar știu că oamenii aceștia erau pașnici, nu-și poșteau averea, nici femeia unuia altuia, nu se băteau, nu cleveteau, nici nu erau pe acolo nici judecători, nici avocați și nici jandarmi. Trăiau toți în liniște și pace, negândindu-se decât la lucrurile cele mai înalte filozoficești, pe cari la noi numai cei mai aleși oameni le știu. Unii lucrău în laboratoare, alții în biblioteci, în Academia lor, pe cari asemenea oameni vrednici au trebuit să o aibă și fiecare zi mergeau înainte cu știința lor.

Și au nădărdit într'o vreme că vor ajunge să înlătore tot necunoscutul din lume, dar în curând au văzut că ori unde ar lucra le rămâne ceva necunoscut: în materia inertă; în corpurile vii, în mintea omului, pretutindeni lucrurile cunoscute desvăluiau necunoscut. Văzând așa, zice că, s'au întristat foarte mult acești oameni cumsecade și într'o zi s'au adunat la Regele lor, care era cel mai înțelept dintre toți și s'au sfătuit să vadă ce e de făcut,

Și din mulțimea de bărbați și femei, s'a sculat doica fetii Impăratului, care era o mare cărturăreasă și cititoare în stele și a spus așa:

— Cinstite Impărate, știința e dată omului ca să se folosească în viață. Noi, în împărăția Măriei Tale, avem de toate, nu ducem nici o lipsă. Eu, ca femeie ce sunt, gândesc că e mai bine să vă lăsați de gândurile cari vă muncesc și mai bine să vă bateți capul după cine să măritați pe Domnița, care s'a făcut o frumusețe de fată.

După asta cărturăreasa s'a așezat la locul ei și abia s'a așezat și s'a și sculat dela locul său un bătrân, care cu vocea tremurătoare a spus așa:

— Cinstite Impărate, nevrednice cuvinte am auzit pentru un sobor de oameni înțelepți. Știința o are omul, pentru ca să pătrundă tot ce-l încunjoară și e nevrednic pentru un înțelept să cerceteze numai din ceeace poate trage folos. Drept aceea, să lăsăm pe Domniță, să lăsăm și celelalte trecătoare lucruri și să ne adâncim în cele netrecătoare, jurând că toți, dela mic la mare, nu vom cunoaște altceva pe lume...

Și așa s'a jurat soborul întreg să nu se mai bucure nici de seninul cerului, nici de schimbarea lumii după roata zodiilor, nici de tinerețea trecătoare, ci toți să muncească, de dimineața până seara și de seara până dimineața, până vor descoperi întreg necunoscutul.

Cu asta s'a lăsat o tristețe și o răceală înfricoșătoare, peste împărăția noastră. Bărbații și femeile ziua și noaptea întreagă căutau în microscopae, citiau în stele sau căutau știința în cronici. Când se întâlneau, se uitau unul la altul tăcuți și clătinau din cap.

Așa se înțelegeau între ei că nu au găsit ceeace căutau.

Asta așa azi, așa mâine, până când au murit pe rând toți. Oasele lor au rămas neîngropate prin livezi și păduri, căci cei rămași în viață nu aveau vreme să îngroape pe ceilalți.

Intr'o chilie îndepărtată a palatului împărătesc baba vrăjitoare, simțindu-și sfârșitul și moartea în oase, a adormit pe fata împăratului și a vrăjit-o ca să nu se scoale din somn, nici ea, nici ceilalți, până când un crai viteaz, trecând peste mormanele de oase, va veni să o sărute și să o ia de soție.

Mă opresc aci, fiindcă, după știința mea, încă nimeni nu a mers acolo, dar și pentrucă un om mi-a bătut la poartă.

E un țăran, cu fața arsă de soare, purtând în cap o pălărie înaltă de paie, care acum noaptea, îl ferește de razele înșelătoare ale lumii. De mult nu mi-a mai bătut nimeni noaptea la poartă! Omul a adus doi cai și trebuie să plecăm cât mai repede, căci îi moare nevasta în chinurile facerii.

Voi avea deci o noapte albă. Nu voi întâlni oare pe drum cetatea morții, ca să simt pe fata împăratului? Omul mă așteaptă. Te las acum și crede-mă îți urez să fii tu acela care vei deslega vraja.

O. F. Popa

Pe drum trece un dric

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Plânge cerul, plânge,
pe drum trece un dric
prin foburgul mic.

Lângă o troiță
ofticoase foi
se desprind de ram,
picurii de ploaie
bat discret în geam.
Dangăte de clopot
sună plângător,
iar dricarul meșter
prin hârtopi de drum
poartă cu braț sigur
stîrv de toamnă acum.

Cerul plânge, plânge
pe drum trece-un dric,
iar în urmă-i toamna
tremură de frig.

Mihail Axente

Granița de vest

VI. Populația românească din Câmpia Tisei între anii 1526—1700

Dezastrul dela Mohács (1526), aduce cu sine supunerea celei mai mari părți din Câmpia Tisei, puterii Sultanului.

A rămas cruțată de greutatea nimicitoare ale ocupației numai partea nord-estică a acestui șes, unde viața și avutul locuitorilor fiind mai în siguranță, populația s'a îngrămădit în un număr mai mare de târguri și sate ¹⁾.

Pământul cucerit forma proprietatea Sultanului care-l putea dărui spahiilor, fără ca aceștia să-l poată înstrăina ori împărți.

Feuda primită era lăsată moștenire din tată în fiu, și numai după stingerea celui din urmă moștenitor trecea din nou în mâna Sultanului. Dacă un spahiu dovedea o purtare necuviincioasă, călcând poruncile Coranului, atunci pământul i-se lua și era dăruiat altora mai vrednici. Proprietățile primite erau împărțite în două categorii, unele cari aduceau un venit anual de 5000—20.000 aspri numite „timar“, iar celelalte ale căror venituri se ridicau peste această sumă, purtau numirea de „ziamet“ ²⁾. Impozitele erau nenumărate, creștinii plăteau dări directe și indirecte după proprietatea agricolă și după toate produsele pământului. Țăranii mai plăteau apoi zeciuiala după toată agoniseala lor, precum și după paseri și albine. Populația era obligată să facă armafei o serie întreagă de alte servicii, cum erau alimentarea cetăților cu hrană, transportul gratuit în legătură cu mișcările de trupe din o localitate în alta, apoi robota, de pe urma căreia anumite zile din săptămână trebuiau muncite pe pământul spahiului, așezat de multe ori la mari depărtări de vatra satului.

¹⁾ Az osztrák magyar monarchia irában és képekben. Budapest 1881, vol. II. pg. 399.

²⁾ Salamon F. Magyarország a török hódítás korában. Pest 1864. Tratează amănunțit cucerirea turcească și urmările ei în Ungaria.

Acestea au fost cauzele principale, cari au determinat populația din pământul cucerit să-și părăsească satele, plecând în deosebi în regiunile de dealuri și munte, unde vieța și puținul avut le era mai în siguranță. Elementul unguresc s'a retras mai ales în târgurile și orașele mai mari, iar Românii au rămas pe loc — cu toate greutatețile ocupației — ori au plecat înspre dealurile și munții dela marginea estică și sud-estică a șesului, sau au apucat drumul spre Ardeal și Țările românești¹⁾,

Că Românii au rămas în un număr destul de mare în șesul Tisei și între anii 1526—1699, ne-o dovedește faptul că ei sunt pomeniți în defterurile împărăției, ca și în diferite conșcrieri și însemnări referitoare la satele șesului.

Învățatul călător turc Evlia Celebi, ne-a găsit în a doua jumătate a veacului XVII, prin orașele; Ineu, Arad, Gyula, și până în spre nord de Oradea²⁾.

Banatul îndată după eliberarea de sub Turci avea majoritatea populației alcătuită din Români; iar după ei în ordinea numerică urmau Sârbii, *despre alte naționalități la această dată nu se face pomenire*³⁾.

Românii sunt pomeniți mult mai des în regiunile câmpiei rămase libere de ocupația turcească, unde-i întâlnim nu numai la sate, ci și în unele din cartierele orașelor unde-și aveau proprietăți alături de Unguri și Sârbi.

O conșcriere a orașului Kecskemét dela 1595 spune, că pe teritoriul lui se aflau mai multe cirezi de boi grași ale căror proprietari erau români⁴⁾. Actele orașului Hajdu-Nánás

¹⁾ Borovszky S. Temes vármegye története. Budapest. pg. 335, 344.

²⁾ Karácsony I. Evlia Cselebi Magyarország utazásai 1660—1664. Budapest 1904.

³⁾ Dr. Szentkláray I.: Száz év Dél-Magyarország újabb történetéből. Temesvár 1874, pg 82, 249. „A török elvonulása után a letarolt, fölé getett és rommá tett ezen egészen földjön, mely a Marostol a Dunáig a Tiszától Erdélyország határáig elterül, csak mintegy 25,000 lélek lakhatott. E lakosság a déli és nyugati részekben, a Duna és Tisza mellett szerbekből, a Maros mentén és Erdély felé oláhokból, állott. Ép magyar helység már egy sem létezett“.

⁴⁾ Takács S. Rajzok a török világból. Budapest 1915, vol. II. pg. 289.

dela 1699, înșiră între proprietarii de case și turme mai multe familii românești ¹⁾).

Procesele verbale din orașele Debreczen, Szeged, Kecskemét, Tokaj, redactate în veacul XVII, discută de multe ori problema românilor din aceste părți, unii băștinași, alții veniți cu turmele la păscut, cari au devenit așa de numeroși încât puneau pe gânduri căpeteniile sfatului orașenesc ²⁾).

Procesul verbal al sfatului orașenesc din Debreczen dela 28 Aprilie 1697 spuse „Sârbilor și Românilor să nu le fie permis a cumpăra sau a-și face case, nici Ungurii să nu le poată vinde acestora, ci să locuiască în bordee; ba nici bordee să nu-și facă mai mult“ ³⁾).

Pentru a opri năvala elementului românesc în spre orașe, astfel de procese verbale se găsesc redactate și în alte ședințe ale sfatului ținute mai înainte ⁴⁾ (Fig. 3).

Vechimea elementului românesc din Hajdu și Heves, se poate atesta pe baze de toponimie și onomastică încă din veacul XIII ⁵⁾.

Ungurii din câmpie au învățat în mare parte păstoritul oilor dela Români, de oarece la ei găsim până azi o mulțime de noțiuni împrumutate dela păstorii noștri, precum și obiceiuri legate de acest fel de traiu. Strunga cu modul ei de așezare, fixarea și construirea colibelor, mulsul oilor, pregătirea cașului, apoi numiri ca d. e. strungă = sztronga, stână = estena, brânză = bronza, țap = czáp, mioară = miliora, juh etc., dovedesc o puternică influență exercitată de români, asupra păstorilor unguri ⁶⁾.

Conscrierea orașului Debreczen dela 1692, amintește numeroși Români așezați aici, și tot acum îi aflăm în așa numitele orașe ale haiducilor în Hajdu-Böszörmény, Hajdu-

¹⁾ Idem pg. 261.

²⁾ Idem pg. 260.

³⁾ Idem pg. 260. „Az rászoknak és o'áhoknak ne legyen szabad felállított házat venni vagy, csináltatni se magyaroknak ne legyen szabad házat nekik eladni; hanem földházakban lakjanak: sőt még földházakat is ne, csináljanak többet“.

⁴⁾ Idem pg. 260. „Ilyes rendelet a korábbi időből is akad“.

⁵⁾ Drăgan N. op. cit. pg. 329, 332.

⁶⁾ Takács S. op. cit. pg. 297, 298.

Nánás, Hajdu-Szoboszló, Hajdu-Háza, Hajdu-Dorogh și Vámos-Pércs, ca și prin satele din jurul lor.

Haiducii până în veacul XV erau mânători de turme — vite, cai sau porci — destinate exportului. Intre ei și proprietarii turmelor se încheia un contract, în baza căruia haiducii erau obligați să apere animalele de hoți în tot lungul drumului până în Austria, Germania sau Italia, primind o plată în bani în raport cu numărul animalelor exportate ¹⁾. Drumurile fiind împreunate, cu multe primejdii, haiducii trebuiau să fie oameni plini de vitejie și curaj, să știe mână armele apărându-se contra oricărui atac ²⁾. Așa s'a desvoltat cu timpul din acești păstori mânători de turme, o populație de viteji liberi, cari se angajau în solda marilor proprietari, și cari pe lângă anumite condiții, puteau fi întrebuițați chiar în luptele purtate cu armatele regulate turcești.

Principele Ștefan Bocskay, pe care haiducii l-au ajutat în mai multe războaie, pentru a-i avea mai ușor la îndemână, prin anul 1605 i-a colonizat în localitățile: Kálló, Nánás, Dorogh, Varjas, Hatház, Vámos-Pércs, Sima și Vid, așezând aici un număr de 9254 suflete, ridicând pe cei mai mulți la rangul de nobili, dându-le pământ arător și loturi de casă ³⁾.

Intre acești soldați liberi s'au aflat pe lângă Unguri și Sârbi, un însemnat număr de Români, cum o dovedesc conșcrierile orașelor haiducești din veacul XVII, a căror populație amestecată e numită „conglomeratum“ ⁴⁾. Haiducii și-au păstrat naționalitatea lor românească și sârbească, cum o dovedesc șematismele episcopiei rutene de Munkács, până la începutul veacului XIX, de când apar tot mai rar, ca o po-

¹⁾ Takács S. op cit. pg. 261 - 262.

²⁾ Grünvald B. A régi Magyarország. Budapest 1888 pg 460-461. Acsády I. Magyarország Budavár visszafoglalása korában. Budapest 1886 pg 282-283.

³⁾ Osztrák-magyar monarchia irásban és képekben. Budapest 1891, vol. II. pg. 299-401.

⁴⁾ Takács S. op cit. pg 269.

Komáromy A. A szabad hajduk története vonatkozó levéltári kutatások. Budapest. 1898 pg 17. Dr Györgyffy I. Dél-Bihar népesedési és nemzetiségi viszonyai Föld. Közl. an. 1915 pg 264 Erdély V. Tanulmányok a román nemzetiségi kérdés köréből. Huszadik Század an. 1912. Nr. 4 pg. 444.

pulație deosebită de cea ungurească. Trăind în mijlocul Ungurilor s'au desnaționalizat, statisticele de mai târziu trecându-i pe toți în rândul acestora¹⁾.

Principii ardeleni trecuți la calvinism, au încercat în veacurile XVI—XVII — mai ales în părțile nord-estice ale șesului — să atragă și pe Români, spre noua învățătură. Sinodul calvinilor ținut la Debreczen la 1566, s'a ocupat între altele și cu organizarea bisericii „române“ reformate din acele părți²⁾. Propaganda calvină făcută între Români bihoreni și sătmăreni, a fost destul de intensă și cu rezultate îmbucurătoare, cum apare din deciziunile sinodului dela Debreczen ținut la 1630, în cari se spune, ca toți preoții români trecuți la calvinism, să fie adunați la Oradea-Mare, unde să fie supuși unui examen amănunțit, ținut sub presidenția superintendentului calvin, ca să se constate progresul lor și al credincioșilor români, trecuți la noua învățătură³⁾.

Alte sinoade calvinești ținute în diferitele localități din stânga Tisei în veacul XVII, au numit mai mulți preoți români trecuți la credința calvină, în satele Bihorului, iar pe alții din ei Principii ardeleni, îi ridică la rangul de nobili⁴⁾. Principele Rákoczy întemeiază un episcopat român pentru părțile Maramureșului, Sătmarului și Chioarului, titularul noului oficiu — un oarecare Savu Popa —, având obligația să predice calvinismul în limba românească și în alte județe⁵⁾. Procesele verbale ale sinoadelor calvine din aceste părți amintesc cu numele pe mai mulți „păstori români“ cari erau conducătorii spirituali ai satelor⁶⁾.

Propaganda calvină făcută între Români șesului dela apusul țării, a avut pentru ei urmări fatale, mare parte dintre cei cari locuiau regiunea Tisei mijlocii, până prin părțile

¹⁾ Komáromy A. op. cit. pg. 25.

²⁾ Păclișan Z. Biserica română și calvinismul dela moartea lui Gavril Bethlen până la unirea cu Roma. Cultura creștină 1922 pg. 171.

³⁾ Păclișan Z. art. cit. pg. 171.

Bunyitai V. Bihar vármegye oláhjai s a vallás unio. Budapest. 1892. pg. 33.

⁴⁾ Bunyitai V. op. cit. pg. 33. Păclișan Z. art. cit. pg. 254 - 265.

⁵⁾ Metes Șt. op. cit. pg. 197.

⁶⁾ Păclișan Z. art. cit. pg. 264 - 265. Tășiedan Șt. Icoane din viața poporului român din Bihor. Răvașul. an. 1909 pg. 382—383.

Szeged-ului, dar mai ales cei din județele Bihor, Hajdu și Szabolcs, s'au pierdut pentru totdeauna în masa ungurească ¹⁾).

Părțile bihorene și sătmărene ale câmpiei, pela sfârșitul veacului XVII, sunt cercetate de alți misionari, cei ai catolicismului ²⁾. Episcopul de Munkács, I. de Camellis predică noua credință printre Românii sătmăreni, convertindu-i pe mulți, cari mai târziu au fost trecuți în rândul Rutenilor catolici ³⁾.

VII. Infiltrări de populații streine în Banat până la sfârșitul veacului XVIII

După 1700, aspectul etnic al câmpiei Tisei se schimbă în unele părți fundamental față de veacurile anterioare. Prin păcile dela Carloveț (1699), și dela Passaroveț (1718), Turcii părăsesc pentru totdeauna Ungaria, regiunile ocupate de ei trecând în posesiunea regalității și erariului. Banatul ajungând proprietatea exclusivă a casei de Habsburg, el și sub raport etnic a avut o altă soartă în veacul XVIII, față de celelalte ținuturi ale câmpiei.

Populația Banatului la 1718 era alcătuită numai din Români și Sârbi, despre alte naționalități isvoarele contemporane nu fac mențiune ⁴⁾.

Infiltrări sârbești

Elementul sârbesc a pătruns târzie vreme în această provincie, sub forma de 7 infiltrări mari, făcute la diferite date ⁵⁾. După moartea lui Ștefan Dușan întâmplată în veacul

¹⁾ Radu I. Istoria diecezei române-unite a Orășii-Mari. Oradea. 1930 pg 11—12. Dr. Györgyffy I. art. cit. pg 289. „Még több vérveszteséget okozott az oláhságnak a reformáció. Egész sereg oláh református egyházról tudunk Biharban XVII—XVIII században s ismerjük azokat az oláh fiukat akiket a debreczeni kollégium nevelt fel, hogy terjessze a magyar vallást“.

²⁾ Hodinka A. op. cit. pg. 311.

³⁾ Radu I. op. cit. pg. 15 Boros I. Unirea an. 1892 No 23 pg. 182.

⁴⁾ Dr Szentkláray I. op. cit. pg. 239, Bodor A. Délmagyarországi telepítések története. Budapest 1914. pg. 7. Böhm L. Dél-Magyarország vagy az ugynevezett Bánság külön története. Pest 1867. vol. II pg. 12.

⁵⁾ Iuga V. Magyarországi szerbek. Budapest 1913 pg. 11—18 arată perioadele la cari s'au făcut așezări de Sârbi în Banat.

XIV, Serbia ajunge pradă unor frământări și lupte interne, amenințată continuu cu cucerirea din partea Turcilor. Despotul Lazăr pentru a-și apăra țara, leagă alianță cu Ludovic Cel Mare, căruia îi recunoaște suveranitatea, în schimb regele dă voie Sârbilor să se așeze în părțile de sud ale Ungariei¹⁾.

Până pe timpul domniei lui Ludovic Cel Mare și Sigismund, elementul sârbesc era aproape inexistent în Banat, abia acum alcătuiește câteva centre resfirate în sud-vestul provinciei.

Incercarea țărilor creștine de a opri năvala Turcilor în spre mijlocul Europei e lipsită de reușită, căci în lupta de pe Câmpul Mierlei (1389), oștile Sultanului rămân învingătoare despotul Lazăr pierzându-și viața. Sârbii după acest dezastru, amenințați tot mai mult de Turci își caută refugiu în stânga Dunării, unde — cel puțin o vreme — situația creștinilor era mai favorabilă²⁾.

Regele Sigismund dă voie între anii 1404—1412 unui mare număr de Sârbi, să se așeze în sudul Ungariei, acordându-le și oarecare privilegii. Această așezare formează cea dintâi perioadă de mare infiltrare sârbească în Banat³⁾.

Luptele continuate de Turci contra Sârbilor, silesc pe Ștefan Lazarevici împreună cu Gheorghe Brancovici, să vină în Ungaria unde sunt primiți la curtea regelui cu care încheie alianță, cel din urmă fiind ridicat la rangul de nobil. Cu ei pătrund în Banat prin anii 1433, mai multe familii sârbești a căror venire alcătuiește a doua perioadă de infiltrare în această provincie⁴⁾.

Perioada a treia de așezare sârbească aici este în timpul domniei regilor Albert II și Ladislau I, când vin zeci de familii

¹⁾ Borovszky S. Temes vármegye története. Budapest. pg. 306.

²⁾ Az osztrák magyar monarchia irásban és képekben. Budapest 1891 vol. II pg. 619—620. Borovszky S. op. cit. pag 309. Bodor A. op. cit. pg. 5.

³⁾ Az osztrák magyar monarchia... pg. 620. Bodor A. op. cit. pg. 5. Borovszky S. op. cit. pg. 309.

⁴⁾ Szentkláray I. A. szerb monstoregyházak történeti emlékei Délmagyarországon. Budapest 1908 pg 14—15. Borovsky S. Torontál vármegye története. Budapest pg. 351. Borovszky S. Temes vármegye. pg. 309. Schwicker I. H. Geschichte des Temesvarer Banats Pest. 1872 vol. II pg. 442.

în deosebi după căderea cetății Semendria (1439). Acum despotul Brancovici vine în Banat, primind întinse moșii între Mureș și Crișuri cu peste 110 sate, unde-și așează iobagii lui ¹⁾).

Mii de familii sârbești și-au căutat refugiul în Ungaria în timpul domniei lui Matei Corvinul prin anii 1459—1465, pe cari regele ia colonizat parte între Dunăre și Tisa, parte în Timiș și Torontal, încredințându-le apărarea sudului țării contra atacurilor turcești ²⁾). Matei Corvinul pentru serviciile pe care aveau să le îndeplinească, le dă Sârbilor mai multe privilegii, lăsându-i și pe mai departe sub conducerea despoților, lor, cu dreptul de a forma în războaie unități deosebite, conduse de voievozi și căpitani sârbi, iar dieta din 1481 îi scutește de zeciuială ³⁾).

Aceasta formează perioada a patra de așezare sârbească în Banat.

A cincea infiltrare de elemente sârbești în sudul acestei provincii se face la 1541, când vestitul Pavel Chinezul începe lupta contra Turcilor. Trece Dunărea și armatele lui devastează valea Moravei de unde ajunge biruitor până la Crusevaț, iar la întoarcere aduce cu el vreo 50.000 Sârbi, pe cari îi așează în Banat ⁴⁾).

Starea materială rea, apoi persecuțiile religioase la cari erau supuși în Serbia de către mahomedanii cutropitori, a îndemnat pe alți locuitori, prin anii 1509—1538 să se refugieze în grupuri mai mici în sudul Ungariei ⁵⁾).

Invazia sârbească ce mai puternică, care a întărit elementul slav în Banat pentru câteva secole, a fost cea întâm-

¹⁾ Pesty Fr. Bránkovics György rácz deszpota birtokviszonyai Magyarországbán... Budapest 1876 pg. 3—4. Bodor A. op. cit. pg. 5. Borovszky S. Temes vármegye... pg. 309.

Böhm L. op. cit. vol. I pag. 161.

²⁾ Borovszky S. Temes vármegye pg. 309.

Az osztrák — magyar monarchia... pg. 620.

Bodor A. op. cit. pg. 5. Vlád A. A. Román népügye. Lugos 1863 pg. 176. Schwicker I. H. op. cit. pg. 448.

³⁾ Az osztrák magyar monarchia... pg. 620.

Borovszky S. Temes... pg. 309.

Böhm L. op. cit. pg. 161—162.

⁴⁾ Bodor A. op. cit. pg. 5. Borovszky S. Temes vármegye... pg. 309. Vlád A. op. cit. pg. 176. Böhm L. op. cit. pg. 168.

⁵⁾ Szentkláray I. op. cit. pg. 5—6. Borovszky S. Temes vármegye... pg. 309. Schwicker I. H. op. cit. pg. 448.

plată pe timpul domniei lui Leopold I la 1690. Împăratul prin proclamația dela 6 Aprilie din acest an, îndeamnă poporul din „Albania, Serbia, Misya, Bulgaria, Schiția, Macedonia, și Rascia“ să prindă armele și să scuture jugul turcesc¹⁾. După încercarea nereușită a împăratului, patriarhul Ipechului Arsenie III — temându-se de noile greutăți și suferințe la cari va fi supus poporul său — trece Dunărea în Ungaria, aducând cu el peste 40.000 familii, așezându-le pe cele mai multe în Banat²⁾. Patriarhul — după mai multe intervenții făcute la curtea din Viena — obține dela împărat o diplomă, prin care se fixează situația politică și bisericească a tuturor Sârbilor din Ungaria³⁾. Li s'au dat ca locuri de așezare anumite teritorii „separatum terrenum“ și dreptul de a fi conduși de funcționari aleși din sânul lor „proprii magistratus“⁴⁾.

Toate mânăstirile și bisericile de rit ortodox din Ungaria și provinciile ei, aveau să fie supuse jurisdicției patriarhului Arsenie, care pentru a-și putea păstori mai ușor credincioșii obține dela împărat la 1691, dreptul de a înființa episcopatele de Vârșeț și Timișoara. Acum ajung Românii ardeleni și bănățeni supuși bisericii sârbești, luptând aproape 200 ani, cler și popor, pentru neatârnrarea religioasă. Abia la 1865 împăratul Francisc Iosif I hotărăște scoaterea noastră de sub puterea patriarhiei sârbești, Românii primindu-și ierarchia lor națională.

Cea din urmă infiltrare sârbească în Banat se face în timpul guvernării generalului Mercy la 1738, când sunt aduse și așezate aici câteva sute de familii sub conducerea lui Ioanovici Șacabaneț. După 1751 multe din privilegiile Sârbilor din aceasta provincie fiindu-le nesocotite, i-a îndemnat să ceară curții din Viena respectarea — față de ei — a diplomelor împărătești. Cererile nefiindu-le ascultate, mai multe sute de familii au plecat în Rusia, unde au fost primiți și

¹⁾ Az osztrák magyar monarchia... pg. 621.

²⁾ Dr. Szentkláray I. op. cit. pg. 99. Bodor A op. cit. pg. 6. Borovszky S. Temes varmegye... pg. 309. Torontál varmegye... pg. 404. Vlád A. op. cit. pg. 176—177. Böhm L. op. cit. pg. 294.

³⁾ Dr. Szentkláray I. op. cit. pg. 100—101.

⁴⁾ Dr. Szentkláray I. op. cit. pg. 101, 104—105, 107.

Dr. Szentkláray I. A szerb monostoregyházak... pg. 17.

Az osztrák magyar monarchia... pg. 621.

așezați în apropiere de Kiev în guberniile Serbia-Nouă și Sf. Elena ¹⁾).

Coloniști germani

Habsburgii, parte pentru a întări elementul german în părțile sud estice ale provinciilor lor, parte pentru a pune bazele unei penetrații economice în bazenul inferior al Dunării, au căutat în veacul XVIII să populeze Banatul în deosebi cu elemente germane. După plecarea Țurcilor de aici principele Eugen de Savoia numește în calitate de guvernator al provinciei pe generalul Fl. C. Mercy ²⁾). Populația fiind foarte rară, guvernatorul înaintează curții din Viena un proiect de colonizare, care e primit și aprobat în anul 1717. Cei dintâi coloniști germani aduși de către Principele Eugen de Savoia, au fost așezați mai ales în Timișoara, fiind aproape cu toții industriași și meseriași ³⁾. Infiltrarea germană în masă se face între anii 1718—22. Cioplitorii de piatră au venit la 1719 din Leibach și s'au așezat în Oravița, iar pentru exploatarea bogățiilor minerale au fost aduși lucrători din Tirol. La 1721 sosesc noi grupuri de coloniști din Neuburg și Martheim, iar la 1722 mineri din Stiria, Saxonia și Bohemia ⁴⁾. Noii veniți erau oameni săraci, unii abia își puteau procura hrana, aproape toți fiind așezați de către organele administrative în regiunile miniere ale Banatului. Coloniștii veniți până la 1723, au fost plasați în 14 localități în majoritate aflătoare în districtul Palanca-Nouă ⁵⁾).

Alte grupe de germani — mult mai numeroși, — sunt colonizați între anii 1724—7, când se face așezarea lor mai sistematic ⁶⁾. Un ofițer împărațesc era încredințat cu cercetarea amănunțită a fiecărei localități unde aveau să fie așezați coloniștii, iar constatările făcute de el, era dator să le raporteze curții imperiale, arătând starea materială a satelor, numărul locuitorilor, condițiile de muncă și traiu, precum și numărul coloniștilor, cari ar putea fi așezați acolo ⁷⁾. Ofițerul

¹⁾ Bodor A. op. cit. pg. 13. Az osztrák magyar monarchia irásban és képekben vol. II pg. 460.

²⁾ Szentkláray I. op. cit. pg. 132—133.

³⁾ Szentkláray I. op. cit. pg. 251. Böhm L. op. cit. vol. II pg. 14—13.

⁴⁾ Bodor A. op. cit. pg. 10. Borovszky S. Temes vármegye... pg. 350.

⁵⁾ Dr. Szentkláray I. op. cit. 252. Böhm L. op. cit. pg. 21—22.

⁶⁾ Bodor A. op. cit. pg. 10

⁷⁾ Borovszky S. Temes vármegye. . pg. 350—351.

I. A. Krausseau, în vara anului 1724 a expedit patru mari transporturi de coloniști Șvabi spre Banat, recrutați din teritoriul diferitelor provincii germane¹⁾. În anul următor e desgrățiat și înlocuit cu I. F. Falk, care continuă opera de colonizare²⁾. Coloniștii au avut de îndurat multe greutăți din pricina relei lor stări materiale, cum rezultă din un raport al guvernatorului înaintat curții din Viena. Pentru a pune capăt acestor stări de lucruri, împăratul comunică principilor din regiunile renane, ca pe viitor să permită numai acelor locuitori să plece spre Ungaria cari vor fi recrutați cu știrea și învoirea lor³⁾.

Sudul Banatului era plin de bălți și mlaștini un adevărat focar de infecție și moarte pentru om⁴⁾. Din această pricină mulți dintre coloniști îndată după aducerea și așezarea aici, plecau în alte părți mai ales peste Dunăre în Serbia. Generalul Mercy pentru a opri exodul lor, a alcătuit în stânga fluviului o pază militară, silind pe noii veniți îndată după debarcare, să plece spre localitățile cari le-au fost designate.

Între anii 1724—27, au fost populate cu elemente germane 53 localități din Banat, unele fiind sate mai vechi, altele centre ridicate din nou pe seama coloniștilor. Cei mai mulți au fost așezați în următoarele localități: Berecuța, Ciacova, Aradul-Nou, Detta, Gutenbrun, Lipova, Sân-Petru, Lugoj, Recaș, Caransebeș, Munar, Potoc, Voiteni, și în alte centre rămase astăzi pe teritoriul Banatului jugoslav⁵⁾ Cheltuielile de transport până la 1723, le suporta fiecare colonist în parte, dela această dată înainte le-au fost achitate apoi de către curtea din Viena. Administrația districtului hotăra din bună vreme localitatea unde avea să fie așezată fiecare grupă de coloniști, îngrijindu-se să aibă locuințe potrivite, apă de beut, o climă igienică, apoi să li se dea bani pentru a putea începe muncile agricole, precum și lemnele necesare construcțiilor și combustibilului.

Satele nou întemeiate în acest timp aveau câte 40—50

¹⁾ Borovszky S. Temes vármegye pg. 350.

²⁾ Bodor A. op. cit. pg. 11.

³⁾ Bodor A. op. cit. pg. 11.

⁴⁾ Schwicher I. H. op. cit. vol. II pg. 303

⁵⁾ Az osztrák magyar monarchia... vol. II pg. 546.

cașe, ridicate din pământ cu câte una sau două încăperi, acoperite cu trestie ori pae, cu străzi strâmte și neregulate. Mai târziu când locuințele s'au ridicat cu bani din visteria statului, toate aveau să fie făcute după un anume tip, stabilindu-se dela început forma satului, întinderea străzilor, precum și locul unde se va clădi biserica, școala și celelalte edificii publice. Coloniștii pentru a-și putea lucra cu mai multă ușurință pământul, au primit gratuit semințele necesare din depozitele statului, iar cei așezați în Banat după 1726 s'au bucurat de acest favor pe un timp de cinci ani.

Colonizările șvăbești continuă în această provincie până la 1736, când sunt întrerupte pentru scurt timp, din pricina războiului purtat între, creștini și Turci¹⁾.

După pacea dela Belgrad conducerea Banatului e încredințată baronului Succov, iar la 1742 în această funcțiune este numit baronul Engelshofen, având datoria — în ce privesc colonizările — de a lucra direct după ordinele împărațesti²⁾. Dela această dată începe a doua perioadă mare de așezări șvăbești în Banat, care ține până după pacea dela Hubertsburg³⁾.

Coloniștii aduși acum au plecat din principatul Hessen, din ținutul Trier și Mainz și din regiunea Pfalz, sosind în grupuri mari la Viena, unde primeau bani și foi de drum, apoi erau imbarcați în vapoare și trimiși pe Dunăre până la centrele destinate lor din Banat⁴⁾. Coloniștii veniți în această perioadă au întemeiat puține sate noi, cei mai mulți s'au așezat prin localitățile părăsite de către connaționalii lor, cu ocazia ultimului războiu purtat între Austrieci și Turci⁵⁾.

Administrația militară a Banatului este înlocuită prin decretul împărațesc dela 1751, cu una comercială. Situația materială a împărătesei amestecată în războiul de 7 ani, a silit'o să amănateze veniturile Banatului pentru un interval

¹⁾ Az osztrák magyar monarchia pg. 547. Böhm L. op. cit. pg. 36-39.

²⁾ Szentk'áray I op. cit. pg. 156. Böhm L. op. cit. pg. 66-67.

³⁾ Bodor A. op. cit. pg. 12. Borovszky S. Temes vármegye pg. 419.

⁴⁾ Az osztrák magyar monarchia pg. 547. Borovszky S. Torontál vármegye pg. 417.

⁵⁾ Bodor A. op. cit. pg. 13.

de 10 ani, (1759—1769) pe seama aşanumitei „Bancă din Viena“ realizând o sumă de 10 milioane florini¹⁾.

Populaţia românească de pe urma acestor schimbări a avut de îndurat o mulţime de neajunsuri, cauzate de către funcţionarii streini şi venali. Impozite nenumărate erau aplicate după toate produsele pământului, mai târziu înfiinţându-se şi „fumăritul“ încât Românii îşi dărau casele şi părăsându-şi satele îşi căutau refugiu în alte ţinuturi. Impărăteasa înştiinţată prin diferite rapoarte şi plângeri despre starea lor jalnică, dispune prin „Patenta“ din 25 Februarie 1763, să li se dea şi lor pământ din moşiile erarului²⁾. În anul următor Iosif II călătorind prin Banat şi cunoscându-ne deaproape scrie despre Românii de aici „Valachii sunt părtaşi de o tratare rea adesea sunt siliţi a-şi părăsi casele şi a ceda altora moşiile şi a trece altundeva, pentru aceia mai vârtos emigrează“³⁾.

Pentru o cât mai bună reuşită a operei de colonizare, la 1766 s'a înfiinţat o comisiune la Viena, ai cărei reprezentanţi au cutreerat ţinuturile Köln, Ulm, Regensburg şi Frankfurt, făcând o întinsă propagandă pentru recrutarea de colonişti⁴⁾. O altă comisie cu sediul la Timişoara, a împărţit întreg Banatul în mai multe regiuni, ocupându-se de fiecare în parte, măbind numărul caselor în diferitele localităţi, sau înfiinţând sate noi după cum erau nevoile coloniştilor. Acum s'au ridicat cele mai mari localităţi din Banat după dispoziţiunile împărăteşti, executate întru toate de către comisia de colonizări locală⁵⁾. Ordinele Mariei Theresia arătau cum să se întemeze satele, unde să fie aşezată biserica şi locuinţa preotului, şcoala etc., străzile principale trebuiau să aibă o lăţime între 18—20 stânjeni iar celea laterale câte 6—8 stânjeni, toate trase în linie dreaptă⁶⁾. Fântâni trebuiau săpate în fiecare stradă, apoi fiecărui colonist îi era impus să plan-

¹⁾ Bodor A. op. cit. pg. 15.

Szentkláray I op. cit. pg. 196.

Kräuter Fr. Germanii din Banat. Tr. Ban. Cr. Mar. 1918—1928 Bucureşti 1929 vol. I pg. 643.

²⁾ Szentkláray I. op. cit. pg. 265. Böhm L. op. cit. pg. 78—79. Borovszky S. Temes vámegeye... pg. 858.

³⁾ Popovici G. Istoria Românilor Bănăţeni. Lugoj 1904 pg. 331.

⁴⁾ Böhm S. op. cit. pg. 79—81.

⁵⁾ Az osztrák magyar monarchia... pg. 550.

⁶⁾ Böhm L. op. cit. pg. 82—83.

teze înaintea casei ori în curte câte 20 ploi și 12 duzi, iar în grădină pomi roditori¹⁾. Ordinul împărătesc din 27 Iulie 1766 dispune, ca fiecare comună să aibă preot și învățător și tot câte două sate un medic. Pământ arător fânaț și pășune s'a dat coloniștilor atât cât putea lucra fiecare familie, apoi li se zideau case, primeau gratuit lemne de foc și construcție, agricultorii erau scutiți pe 6 ani de orice fel de impozite către stat, iar industriașii pe timp de 10 ani²⁾.

Colonizările făcute sub domnia Mariei Theresia au adus în Banat cel mai mare număr de Germani. După o statistică oficială, numai între anii 1768—1771 s'au așezat aici peste 16,889 coloniști³⁾. Localitățile nou întemeiate în acest timp sunt: Jimbolea, Grabaț, Bulgăruș, Ghecia-Mare, Ghecia-Mică, Mortfeld, Blumenthal, Segenthau, Visenheid, Trübsveter, Gotlob, și altele, rămase pe teritoriul Jugoslaviei după 1918⁴⁾.

Afară de aceste centre Șvabii s'au mai așezat acum în: Aradul-Nou, Guttenbrun, Beșenova-Nouă, Mertșoara, Sânpetru, Giorocuta, Bruckenu, Recaș Peciul-Nou, Lugoj, Timișoara, Sânt-Andrieu, Zădărlac, Lipova, Detta, Mehadia, Periam, Sânicolaul-Mare, Cenad, și Ciacova⁵⁾.

Colonizarea germană este continuată în Banat și pe timpul domniei lui Iosif II, acum însă în o măsură mai redusă. Împăratul lansează o proclamație în care îndeamnă pe Germani să vină în această provincie, acordându-le coloniștilor deplină libertate religioasă, scutire de dări pe timp de 10—15 ani, și costul cheltuelilor de călătorie⁶⁾. Rezultatul a fost că până la 1787, sub domnia lui, s'au așezat în Banat 38.000, coloniști Șvabi, repartizați în 18 localități mai vechi, și în 14 sate ridicate din nou⁷⁾.

Recensământul făcut la 1774, dată la care se termină colonizările de stil mare, dă următoarele cifre referitoare la populația Banatului⁸⁾:

¹⁾ Bodor A. op. cit. pg. 16.

²⁾ Bodor A. op. cit. pg. 18. Böhm L. op. cit. pg. 102—104

³⁾ Az osztrák-magyar monárhia pg. 552.

⁴⁾ Bodor A. op. cit. pg. 17 18. Böhm L. op. cit. pg. 104 405, 109—110.

⁵⁾ Az osztrák magyar monárhia pg. 550—551. Bodor A. op. cit. pg. 17—18. Böhm L. op. cit. pg. 111.

⁶⁾ Bodor A. op. cit. pg. 20. Böhm L. op. cit. pg. 151—154. Borovszky S. Torontál vármegye pg. 448.

⁷⁾ Az osztrák magyar monárhia pg. 553. Bodor A. op. cit. pg. 20.

⁸⁾ Böhm L. op. cit. pg. 120.

Români	181.639
Germani, Italieni, Francezi	43.201
Sârbi	78.780
Bulgari	8.683
Țigani	5.272
Evrei	353
Total	<u>317.928</u>

Coloniști Francezi.

Timp de 63 ani, cât a stat Banatul sub administrația austriacă, s'au așezat aici pe lângă Germani și alte naționalități în număr mai mic. Odată cu coloniștii aceștia, prin anii 1752 au sosit cele dintâi familii franceze, cari au fost așezate în localitățile: Mertișoara și Timișoara¹⁾.

A doua grupă de elemente franceze — de astădată mai numeroase — a fost adusă prin anii 1763—5, și colonizată în satele: Mertișoara și Sânt-Andrieu. Francezii cei mai numeroși, plecați prin anii 1769—72 din Lotaringia au sosit în grupuri de mai multe zeci de familii, fiecare grup având un conducător pentru tot drumul, până la așezarea în noua patrie²⁾.

Pentru hrană și cheltueli de călătorie fiecare familie primea o sumă bănească. Ajunși în Banat li-se designau localitățile unde aveau să fie așezați.

Unii au fost colonizați în centrele: Beșenova-Nouă, Szüllös și Biserica-Albă, iar pe seama celorlalți s'au ridicat satele: S. Hubert, Tomnatic și Charleville, apoi un număr mai mic au fost repartizați în comunele Osztern și Gotlob³⁾.

După 1772 nu se mai amintesc în Banat alte așezări franceze făcute în massă, găsim însă ici colo familii izolate risipite printre coloniștii germani. Localitățile populate cu Francezi, fiind încercuite de către blocul șvăbesc, au fost pe încetul desnaționalizate. Câteva sate și-au păstrat limba franceză până pela mijlocul veacului XIX.

¹⁾ Az ostrák magyar monárhia... pg. 551.

²⁾ Idem... pg. 551—552.

³⁾ Szentkláray I. op. cit. pg. 269. Vlád A. op. cit. pg. 180—181. Schwicker I. H. op. cit. pg. 461—462.

Coloniști Italiani.

Italianii aduși în Banat prin anii 1719—32, au fost așezați în localitățile: Timișoara, Ciacova, Freidorf și Mertișoara ¹⁾. Colonizarea lor s'a făcut cu gândul de a pune bazele unei puternice industrii a mătăsii aici. Altă grupă de Italiani s'a așezat în Timișoara la 1733, între cari se afla și călugărul C. Rossi pe care guvernatorul Mercy îl numește „Directorul“ stabilimentelor de sericicultură din Banat ²⁾.

La 1735 sosesc alte grupe de Italiani sub conducerea lui Iosif Dall' Avo, aduși din regiunea Triestului și așezați cei mai mulți în localitatea Mertișoara. Ei au avut aceiași soarte cași Francezii, au fost înghițiți în massa germană ³⁾.

Familii izolate de Italiani s-au mai așezat în veacul XIX prin marile centre industriale ale Banatului, urma acestora deasemeni s'a pierdut cu totul.

Coloniști Spanioli.

Coloniile spaniole, cu viața de scurtă durată, au luat ființă în Banat prin anii 1733—38. Carol VI pierzând tronul Spaniei s'a așezat la Viena, unde a venit însoțit de mai multe zeci de familii spaniole, funcționari și militari ⁴⁾. Pentru a le ușura soarta li-s'a dat voe prin anii 1735 să plece în Banat, unde guvernatorul Mercy i-a așezat în localitățile: Timișoara și Mertișoara.

Altă grupă de Spanioli sosesc aici în primăvara anului 1736, cei mai mulți fiind așezați în Vârșeș. Grupa venită în vara acestui an — mult mai numeroasă decât celealalte — a fost colonizată în localitățile: Becicherecul-Mare, Lugoj, Caransebeș, Ciacova, Vârșeș și Palanca-Nouă ⁵⁾. Guvernatorul provinciei hotărăște să-i adune pe toți în o singură localitate, întemeind pentru ei un oraș nou în apropiere de Becicherecul-Mare ⁶⁾. S'a înaintat curții din Viena planul noului cen-

¹⁾ Szentkláray I. op. cit. pg. 259. Bodor A. op. cit. pg. 12. Borovszky S. Temes vármegye... pg. 351.

²⁾ Szentkláray I. op. cit. pg. 259. Borovszky S. Temes vármegye... pg. 351.

³⁾ Szentkláray I. op. cit. pg. 259. Schwicker I. H. op. cit. pg. 460—461.

⁴⁾ Dr Szentkláray I. op. cit. pg. 258.

⁵⁾ Idem și Takács S. Spaniolok telepítése Pancsovára.

M. G. Tört. Tár. an 1903 pg. 47. Schwicker I. H. op. cit. pg. 462.

⁶⁾ Szentkláray I. op. cit. pg. 358.

tru, care a și fost aprobat în anul 1737, urmând, ca să discute comisia de colonizare timișană împreună cu delegații Spaniolilor executarea lui în amănunte. Materialul de clădit avea să fie adus în mare parte din Austria, iar maestri din localitatea Vârșeț. Ridicarea noului centru trebuia să înceapă în toamna anului 1737, între timp însă izbucnește războiul austro-turc, așa că executarea planului nu s'a putut realiza¹⁾. Condițiile grele de trai, clima nesănătoasă și risipirea printre populația germană, a îndemnat pe mulți Spanioli să plece prin anii 1738 înapoi spre Buda și Viena, pe când cei rămași aici s'au desnaționalizat cu totul.

Coloniști Bulgari.

Prin anul 1737, câteva sute de familii bulgare, — de teama Turcilor — au plecat din Oltenia, din regiunea Craiovei și Târgu-Jiului sub conducerea episcopului de Nicopole, Nicolae Stanislavici, căutându-și refugiul în Banat²⁾. Comisia de colonizare din Timișoara, le-a designat loc de așezare în localitatea Vinga și Beșenova-Veche, de unde mai târziu s'au resfirat prin alte câteva sate ale provinciei³⁾.

Localitatea Vinga era un biet sătuleț dărăpănat, pe care Bulgarii l-au refăcut din temelie, ridicându-l la rangul de târg, ajungând astfel, centrul vieții economice și religioase al noilor coloniști. Maria Theresia prin diploma dela 1744, îl ridică la rangul de oraș, îl înzestrează cu puste și moșii, i sedă „jus gladii“, diploma obligând pe Bulgari să-l numească de acum înainte „Theresiopolis“⁴⁾.

A doua grupă de Bulgari s'au așezat în Banat prin anii 1740 în celea două localități de mai sus, iar alții în satul Vizeșdia. Altă grupă venită la 1776 sub conducerea lui Mirkovici, s'a așezat în Lovrin, iar prin anii 1789 cele din urmă familii bulgărești venite dinspre Peninsula Balcanică,

¹⁾ Idem pg. 258.

²⁾ Szentkláray I. op. cit. pg. 253—254. Borovszky S. Torontál vármegye... pg. 416—417.

³⁾ Szentkláray I. op. cit. pg. 255. Bodor A. op. cit. pg. 12. Vlád A. op. cit. pg. 181.

⁴⁾ Borovszky S. op. cit. pg. 125—126.

Az osztrák-magyar monarchia irásban és képekben, vol. II. pg. 526.

s'au așezat prin satele mai vechi ale Banatului ridicate de către conaționali lor.

Coloniștii Români din Oltenia și Muntenia.

Alături de aceste minorități etnice se așează în Banat și grupuri numeroase de Români veniți din Oltenia încă de pela 1640, apoi alții mult mai numeroși mai ales în timpul când această provincie a fost supusă stăpânirii austriace¹⁾. Tot acum pătrund în Banat curente mai slabe de populație românească venite din Muntenia și Moldova. Coloniștii români au fost așezați de către curtea din Viena în districtele: Lugoj, Caransebeș, Mehadia și Oravița, unde au fost împământeniți cei veniți până la 1729²⁾.

Oltenii veniți între anii 1730—35 s'au așezat în deosebi prin localitățile: Sasca-Montană, Cărbunari, Știnapari, Moldova-Nouă, Oravița, Bocșa și Dognacea³⁾ Pe lângă grupa celor așezați în regiunea deluroasă, Românii din Oltenia au mai populat o mare parte din următoarele sate ale câmpiei: Sânt-Mihaiu, Comloșul-Mare, Torac, Petrovasila, Alibunar, Delibata, Cubin, Nicolinț și Seleuș. Așezarea lor aici s'a făcut în deosebi în timpul domniei lui Iosif II, care le-a dat voe să se mute de pe o moșie pe alta.

Oltenii colonizați în Banat s'au bucurat de oarecari privilegii pe cari și le-au păstrat până în veacul XIX, când le-au pierdut fiindu-le răpite de către statul unguresc sau din partea societăților streine industriale întemeiate aici.

Românii băștinași bănățeni în secolul XVIII

Toate aceste roiuri de populație venite în Banat în număr așa de mare în tot cursul veacului XVIII, au întâlnit aici străvechea populație autohtonă, pe Români. Aceștia au avut de îndurat cele mai multe greutăți, fie din partea admini-

¹⁾ Bodor A. op. cit. pg. 7. Böhm L. op. cit. pg. 90—91. Borovszky S. Temes vármegye . . . pg. 309.

²⁾ Szentkláray I. op. cit. pg. 267—268.

Homan B. Magyar történet. Budapest, 1930 vol. VI. pg. 199. Numărul însemnat al Românilor veniți din Oltenia și Muntenia a determinat curtea din Viena la 1766, să dea o ordonanță prin care să le fixeze locul de așezare, oprindu-i să se stabilească la nord de Bega și Timișoara, „hogy Temesvártól és a Bega folyásától nyugatra ne ereszkék be öket”.

³⁾ Molin R. Românii din Banat. Timișoara 1928, pg. 48.

strației streine, fie din partea coloniștilor. Domnia Mariei Theresia a fost cea mai vitregă pentru elementul românesc, deoarece împărăteasa pentru a satisface nevoile materiale ale coloniștilor, i-a deposedat pe Românii autohtoni de celea mai bune terenuri agricole, fapt care a produs între ei adânci nemulțumiri și chiar mici revolte îndreptate contra coloniștilor Șvabi ¹⁾.

Maria Theresia luând cunoștință despre această stare de lucruri, prin deciziunea din 24 Iulie 1765, poruncește comisiunii de colonizare din Timișoara, ca din toate satele românești cari se vor afla în preajma celor germane, populația să fie scoasă și mutată în acele regiuni, unde Românii locuesc în massă compactă ²⁾. Pentru a preveni eventualele răscoale, împărăteasa notează, ca această schimbare de populație să se facă pe încetul și cu multă băgare de seamă, comisiunea din Timișoara având datoria să înainteze Curții imperiale rapoarte amănunțite în acest sens ³⁾. Pe baza ordinelor împărătești a fost scoasă o parte din populația românească din satele: Falnic, Zădărlac, Săn Petru și Aradul-Nou, și trimisă în județul Caraș-Severin ⁴⁾.

Contele Perlas Rialph la 1767, înaintează împărătesei un memoriu amănunțit prin care dovedește nevoia urgentă, de a scoate populația românească din mijlocul elementului german, deoarece Șvabii refuză să se așeze în apropierea satelor românești ⁵⁾. Intenția împărătesei și-a organelor de colonizare era, ca prin aceste schimbări de populație, elementul românesc să ajungă cât mai risipit peste tot Banatul, iar de altă parte, să formeze un bloc complet șvăbesc în această provincie.

Coloniile germane așezate dealungul Mureșului și la apus de Timișoara, aveau înfiptă în mijlocul lor o insulă de element românesc, prin schimbarea, căreia autoritățile tindeau la alcătuirea unui coridor puternic german, întins dela Mureș

¹⁾ Dr Szentkláray I. Oláhok költöztetése Délmagyarországon. Budapest 1891 pg. 4-5.

²⁾ Dr Szentkláray I. op. cit. pg. 9.

³⁾ Idem pg. 9-10.

⁴⁾ Idem pg. 11.

⁵⁾ Idem op. cit. pg. 12.

până la Timișoara. Pentru înfăptuirea lui s'au făcut propuneri împărătesei, ca să fie scoasă populația românească din satele: Alioș, Fibiș, Fiscut și Firitiaz, aducându-se în locul celor plecați peste 800 familii șvăbești. Aceiași soarte urma să o aibă și Românii din următoarele sate ale districtului Timișoarei: Ianova, Murani, Jădani și Seciani, în locul lor având să fie așzate 700 familii germani¹⁾. Organele administrative intenționau, ca în localitățile unde nu va fi destul pământ disponibil pentru a satisface nevoile coloniștilor germani, Românii să fie siliți să plece în număr cât mai mare, și pe cât posibil îndemnați să-și părăsească satele cu totul.

Românilor le erau destinate noile locuri de așezare în județul Torontal, unde statul avea două mari domenii; Klek și Torac, în jurul cărora se aflau numai sate românești, rămase încă depe timpul stăpânirii Turcilor²⁾. T. Kosta a fost însărcinat cu alcătuirea planului noilor sate, iar consilierul Plasch, a fost trimis la 1766 în localitățile Sefdin și Kisfalud, ca să înduplece pe Români să-și părăsească vetrele străbune și să plece cu tot avutul lor în apropierea Becicherecului-Mare, unde mila împărătească le va zidi case și le va dărui pământ suficient³⁾.

Plasch și-a înaintat comisiei de colonizare raportul cu toate constatările făcute, iar acesta a discutat modalitatea expulsării Românilor, hotărînd ca plecarea lor să fie făcută primăvara și vara, căci numai așa își vor putea semăna și lucra pământul primit în noile sate. La plecare Românii aveau dreptul să-și dărâme locuințele, materialul de clădit să-l vândă ori să-l ducă cu ei, din grădini puteau scoate puieții tineri, dar le era strict oprit să distrugă plantațiile mai bătrâne, cari aveau să formeze proprietatea noilor coloniști⁴⁾. Românii din Săcălaz și Sefdin aveau să fie plasați în predium-ul dela Torac, iar în satele întemeiate pe domeniile predium-ului Klek, aveau să fie aduși Românii din Kisfalud și Recaș⁵⁾.

Populația românească plecată în pribegie, a avut mult

¹⁾ Idem op. cit. pg. 12.

²⁾ Idem pg. 15.

³⁾ Idem pg. 16—17.

⁴⁾ Idem pg. 17.

⁵⁾ Idem pg. 18—19.

de suferit în tot lungul drumului, ca și după așezarea în noile sate. Transportul a fost împreunat cu nespus de multe greutateți, până ce au ajuns în sudul Torontalului li s'au prăpădit o mare parte din animale, iar după ce au sosit la destinație, au întâlnit o climă neprielnică din pricina bălților și multelor mlaștini cari răspândeau miasme otrăvitoare, apoi apa de beut lipsind aproape cu totul o mare parte din Români au fost dați morții¹⁾. Administrația la rândul ei i-a tratat cât se poate de mașter și după așezarea în noile sate, încât multe familii și-au părăsit pământul și casele plecând în alte ținuturi.

Intenția împărătesei de a-i scoate pe toți Români risipiți printre localitățile șvăbești din Banat și a-i așeza în ținuturi cu totul aparte nu s'a putut realiza din pricina situației externe a statului, așa că opera nefastă începută s'a mărginit numai la satele pomenite mai sus²⁾. Dintre toți locuitorii Banatului în acest veac, Români au fost mai greu încercați, deoarece li s'au răpit vechile drepturi și privilegiile câștigate cu prețul vieții întru apărarea hotarelor, apoi au fost deposedați de cele mai bune terenuri agricole cari au fost dăruite coloniștilor indiferent de naționalitatea lor.

Coloniști Unguri

Puțina populație ungurească care a locuit în Banat până la 1526, a dispărut cu totul pe timpul cât această provincie este supusă stăpânirii turcești, așa că după 1715 ei sunt neexistenți aici³⁾. Abia în a doua jumătate a secolului XVIII începe pătrunderea lor în număr mai mare, dinspre județele dintre Dunăre și Tisa, sau din dreapta Mureșului. Recensământul dela 1774 referitor la populația Banatului nu face mențiune despre Unguri, puținii așezați aici până la această dată alcătuiesc grupuri de iobagi pe moșiile nobililor.

Prin anii 1770 s-au așezat în părțile de sub ale Torontalului, câteva zeci de familii ungurești aduse pentru culti-

¹⁾ Idem pg. 19.

²⁾ Idem pg. 21- 23.

³⁾ Boder A. op. cit. pg. 6.

varea tutunului¹⁾. Ungurii din localitatea Itebe, au fost aduși la 1781 din județul Bichiș. Episcopul ardelean I. Bathiányi prin anii 1782 a colonizat pe Ungurii din localitate Beba-Veche²⁾. Ungurii din comuna Monoștor au fost aduși din Szeged la 1782, iar în anul următor alții au fost colonizați în Beba-Veche și în localitățile Oroszlános și Bachova³⁾.

Coloniștii din localitatea Pádé au fost aduși la 1784, iar alții sau așezat în anul următor în satele: Nițchidorf, Morțifeld și Ghercheniș⁴⁾. Proprietarul de pământ A. Lazar a colonizat cu Unguri localitatea Lukácsfalva, iar alte câteva familii au fost așezate în satul Beodra⁵⁾. Localitatea Vizeșdia a primit coloniști unguri pela 1786, aduși din regiunile superioare ale Ungariei. Ungurii din localitatea Darova au fost colonizați tot în acest an, iar la 1787 o grupă însemnată de coloniști unguri s'au așezat în localitatea Jamul-Mare⁶⁾.

După moartea lui Iosif II se termină epoca marilor infiltrări de populații streine în Banat, colonizările cari se vor face de acum înainte cu populație adusă din alte țări vor fi din ce în ce mai reduse, în schimb așezările ungurești se vor desvolta tot mai puternice. De pe urma mișcărilor revoluționare întâmplare în Franța la acest sfârșit de veac, s'au așezat în Banat vreo 400—500 emigranți resfirați prin diferite centre șvabești și franceze, iar prin anul 1802 vreo 2000—3000 industriași de naționalitate franceză, germană și croată⁷⁾.

Șt. Manciulea

(Va urma).

¹⁾ Bodor A. op. cit. pg. 18.

²⁾ Bodor A. op. cit. pg. 23. Böhm L. op. cit. pg. 165.

³⁾ Bodor A. op. cit. pg. 23. Böhm L. op. cit. pg. 165.

⁴⁾ Böhm L. op. cit. pg. 165.

⁵⁾ Bodor A. op. cit. pg. 22—23.

⁶⁾ Bodor A. op. cit. pg. 22.

⁷⁾ Bodor A. op. cit. pg. 24.

Un nedreptățit — Episcopul Ioan Bob

Episcopul Ioan Bob e prezentat în Istoria literaturii într'o lumină foarte nefavorabilă. E cunoscut numai ca persecutor al călugărilor din Mănăstirea Blajului și mai cu seamă ca persecutor al marei trinități Șincai, Maior și Clain. Tot din partea asta e prezentat și de d. Z. Pâclișanu în studiul „Un vechi proces literar“, publicat de curând¹⁾. Se face o mare nedreptate acestui episcop, care dacă are o parte tristă și întunecoasă în viața sa, are și o parte luminoasă, care îl pune în fruntea contemporanilor săi.

Cearta între episcopii Blajului și călugării deacolo e veche. Antecesorii lui Bob, până și popularul Gr. Maior și Aron cel cu viață sfântă, încă au avut neînțelegeri cu călugării²⁾. Cearta s'a iscat pe chestia folosirii venitelor mănăstirii, precum și prin refuzul călugărilor de a duce viața, așa cum o cer canoanele orientale și cum le impuneau episcopii. Erau și foarte pretensivi. Pe timpul foametei și al scumpetei, ce a bântuit Ardealul în 1815—1818, călugării nu se îndestulau cu patru feluri de mâncare la amiază și trei la cină, ci cereau un traiu mai bun³⁾.

Pe timpul lui Bob cearta cu călugării s'a agravat din cauza uneltirilor călugărilor și mai cu samă a lui Șincai, Maior și Clain, contra alegerii, contra numirii și apoi contra păstoririi episcopului Bob⁴⁾.

La alegerea de episcop, Bob a întrunit numai 37 voturi, față cu vicarul general Ign. Darabant, care a avut 63 și cu prepozitul din Oradea Iacob Aron, care

¹⁾ Revista Fundațiilor regale, a. II, nr 7, pag. 87—121.

²⁾ Dr Al. Grama: Istoria Bisericii românești unite cu Roma, Blaj 1884, prg. 147.

³⁾ I. Georgescu: Istoria bisericii creștine. Blaj 1926, pag. 230.

⁴⁾ Z. Pâclișanu l. c. pag. 90—95.

a avut 57 de voturi¹⁾. Papa și împăratul aveau însă drept să numească pe unul din cei trei, cari întruniau cele mai multe voturi. Așa s'a întâmplat, că în 1764 a a fost întărit de episcop Atanasie Rednic, care a avut numai 9 voturi, față de Grigorie Maior cu 90 de voturi. Prin urmare întărirea lui Bob nu a fost un caz excepțional. Nemulțămirea călugărilor a fost din cauză, că cel numit nu a fost din cinul călugăresc, iar opoziția lui Șincai, Maior și Clain a fost din cauză, că nu a fost numit protectorul lor, Ign. Darabant, călugăr și el, care mai târziu ca episcop de Oradea a spijinit mult pe cei trei luceferi.

Ioan Bob nu s'a călugărit, deși a făcut un an de noviciat, fiindcă era prea slab și nu putea suporta rigorile și severitatea regimului călugăresc. Starea sănătății mai târziu s'a înrăutățit. El însuși spune: „Ego enim cum fine anni 1776 incideram in sputum sanquinis“²⁾, iar P. Maior spune despre Bob, că a fost beteg de ofiță, dar „cu cumpătul cel mare, mai vârtos cu laptele cel de capră nu numai scapă de zisa boală, ci apucând cu prilejul vlădiciei la îndestulate mijlociri se și întări și își lungi vieța până astăzi“³⁾. Cu vieța ordonată și cumpătată Bob a ajuns etatea patriarhală de 91 de ani.

A fost de un mare folos pentru biserică și neam, că Bob nu a ajuns din mănăstire la Vlădicie, ci din vieța pastorală. Petrecând ca tinăr în Cluj, mai târziu în Odorheiu și în Târgu-Murăș și-a dat seamă de însemnătatea orașelor în vieța unui popor. Poporul românesc pe atunci, era timpul iobăgiei, nu putea avea altă organizație decât cea bisericească. Dar această organizație în cele mai multe orașe lipsia. Bob a ridicat din al său biserici în orașele principale, așa în Cluj, Târgu-Murăș, Mediaș, Odorheiu și a dat un ajutor însemnat la edificarea bisericii din Reghin. Pentruca ora-

¹⁾ I. M. Moldovan. Acte sinodale, Blaj 1869, tom. I, pag. 111.

²⁾ „Notitia autobiographica“ la T. Cipariu: Acte și fragmente, Blaj 1855, pag. 26.

³⁾ Cipariu: Acte și fragm. pag. 132.

șele să fie provăzute cu preoți buni și cu pregătire superioară, a mijlocit dela stat ajutoare însemnate pentru aceștia și a întemeiat el însuși un fond pentru ajutorarea preoților¹⁾. Vorbind despre aceasta, în alt loc spunea: „Intemeind la orașe biserici și parohii și dându-le preoți distinși, întru câțva la adăpost de grișile materiale, a strâns rândurile Românilor dela orașe, i-a atras din sfera de influințe streine și i-a pus sub conducerea unor preoți luminați. Multă înțelepciune și frumoasă prevedere. Dacă intelectualii din Ardeal, cari de atunci încoace s'au înmulțit, ar fi continuat opera înțeleptului episcop, altcum am sta azi la orașe“²⁾.

S'a adus contra lui Bob de către unii contimporani acuza, că nu dă nici un ban săracilor și nu poartă grije instituțiilor bisericesti, ci a introdus în moșia vlădicească o sumedenie de rude, care sug sângele țărănilor, beau și mănă și se îmbogățesc din averile episcopiei³⁾. O acuza neîntemeiată. Faptele sale și frumosul său testament dovedesc contrarul. Despre rudenii iată ce ne spune în testamentul său: „Cognatis meis pauperibus tenuia subsidia, in quantum christiana charitas praecepit et Canonum reverentia patitur, jam dedi“. Mila față de săraci și-a arătat-o iertând datoriile contractate în timpul foamei celei mari (1815—1818), când i-a ajutat cu cereale și cu bani: „Debita quae tempore caristiae prementis contracta sunt, omnibus colonis sine discrimine relaxetur et condonentur“. Grijă de instituțiile bisericesti și-a arătat-o prin întemeierea frumoaselor fundațiuni pentru susținerea Capitlului episcopesc, pentru profesorii din Blaj și pentru preoți, pentru studenți și pentru biserici. E frumoasă dispoziția referitoare la tinerime: „Quod spectat susceptionem juvenum studentium ad nostras fundationes, hanc fieri volumus per solum praesulem successorem nostrum,

¹⁾ Dr Aug. Bunea: Istoria scurtă a Bisericii române unite cu Roma, în Șematismul arhidiecezan, Blaj 1900, pag. 40.

²⁾ Păstorul sufletesc, a. XII, No 9—10, Lugoj 1930, pag. 80.

³⁾ Z. Păclișanu, l. c. 94.

qui tamen maximam rationem habebit filiorum sacerdotum, excepto convictu nobilium Claudiopoli ad quem praeclarorum virorum nationis nostrae filios applicari cupimus, ut quondam decori sint miserae huic romanae soboli“¹⁾).

Neînțelegerile continue cu călugării l-au îndemnat să întemeieze Capitulul episcopesc, după modelul episcopioilor latine din Apus, constătător din 7 membrii, preoți celibi, (necăsătoriți), cari să fie sfetnicii episcopului în administrarea bisericii. Capitulul, întemeiat la 1807, a fost o adevărată podoabă pentru biserica unită și pentru neamul românesc din Ardeal. Din acest Capitolu au făcut parte bărbați luminați ca Simion Crainic, St. Manfi, Timoteiu Cipariu, I. Micu Moldovan, Dr Alexandru Grama, Dr Augustin Bunea, Dr Victor Szmigelschi, Dr Vasile Suciuc (de curând repausatul mitropolit), Dr Al. Nicolescu (episcop al Lugojului) și Dr Al. Rusu (episcop al Maramurășului), și alții cari s’au distins prin scrierile lor însemnate și prin atitudinea lor românească. Pentru că cei dintâi doi sunt puțin cunoscuți generației de azi, amintesc, că ei sunt autorii îndrăznețului protest din 1842, când la cererea dietei ardelene, de a introduce limba maghiară în administrația bisericească și în școli, pentru că în timp de 10 ani toți Românii să învețe ungurește, ei au dat răspunsul în numele Bisericii unite, că aceasta ar constitui o primejdie pentru moralitate și religiozitate și ar însemna ruina scumpei noastre naționalități și de aceea Românii nu în zece ani, dar nici în zece secole, ba nici în vecii vecilor nu vor introduce limba maghiară în școlile românești²⁾).

Episcopul Bob a fost un adânc înțelegător al spiritului timpului, ceea ce se vede din colaborarea sa pe teren național-politic cu episcopul ortodox din Sibiu Gherasim Adamovici. Abia se liniștise Ardealul după marile tulburări religioase din veacul al XVIII și bise-

¹⁾ Dr Aug. Bunea l. c. pag. 40 și Cipariu: Acte și fragmente, pag. 32 - 38.

²⁾ I. Georgescu, o. c. pag. 232.

rica ortodoxă își consolidase situația, episcopul Bob și-a dat seamă, că cele două biserici surori din Ardeal trebuie să lupte mână în mână contra asupritorilor de veacuri. La 1791 Bob și Adamovici înaintează Curții imperiale din Viena acel vestit „Supplex libellus Valachorum“, în care cereau drepturi politice și naționale pe seama poporului românesc¹⁾. Colaborarea aceasta între cele două biserici românești din Ardeal, pe teren politic, național și cultural, s'a continuat de urmașii vlădicilor dela 1791 până la marea unire a neamului.

Ioan Bob și pe teren literar s'a arătat a fi un bărbat destoinic și priceput. Cartea de învățăture și mai cu seamă Dicționarul românesc — latinesc și unguresc, în 2 volume, îl așază alături de învățații timpului său.

Dacă nu ar fi fost cearta cu cei trei mari bărbați ai timpului, Șincai, Maior și Clain, el ar fi socotit între cei mai luminați bărbați ai timpului său. Cearta e explicabilă. Cei trei învățați, au lucrat contra alegerii, contra numirii (și) mai târziu contra păstoririi lui Bob. Dacă e explicabilă ținuta celor trei înainte și în timpul alegerii, ea nu mai e explicabilă după numirea și înscăunarea lui Bob, căruia călugării îi datorau obediință canonică. Tot așa de neexplicabilă e și purtarea lui Bob, care se dovedise atât de înțelegător și de milostiv față de alții.

Un biograf al său îl descrie astfel: „Ceice au lucrat pentru alegerea lui nu s'au înșelat, deoarece el a fost în adevăr un păstor adevărat, bun și iubitor de turma lui încredințată, care nu a avut alt cuget decât ridicarea, prosperarea și dotarea bisericii și a clerului său celui mizer. Episcopul Bob altmintrelea a fost un om foarte piu și tare îndurător față de cei mizeri, așa încât împărția binefaceri în toate părțile. Indurarea sa cea mare a arătat-o mai cu seamă pe timpul foametei celei mari din anul 1817, când nenumărați alergau din toate părțile țării la curtea episcopului din Blaj, pentru a se mântui de moartea cea crâncenă prin foame. Și

¹⁾ Bunea, l. c. pag. 40.

episcopul pe toți îi nutria. Iară datoriile, ce le-au contras unii și alții pe timpul foametei, le-a iertat pe toate prin testamentul său¹⁾.

Bob a murit la 2 Octomvrie 1830 în Blaj. Populația din Blaj și jur la vestea morții s'a strâns în curtea mitropolitană. Deși moartea, la etatea de 91 de ani, era așteptată, totuși populația era nemângăiată. Mai cu seamă datorașii din vremea foametei erau îngrijorați. Se temeau, că vor fi siliți să plătească toată datoria, cu camăta de atâția ani neplătită. Deodată văd, cum din castelul episcopesc coboară membrii Capitulului și un servitor cu un maldăr de hârtii. Erau obligațiunile datorașilor. Episcopul lăsase cu limbă de moarte ca toate să fie arse în mijlocul curții. În timp ce flacărele consumau hârțiile, populația plângând se ruga în genunchi pentru odihna sufletului bunului părinte.

Octavian Popa

BCU Cluj / Central University Library Cluj

¹⁾ Dr Al. Grama o. c. pag. 154.

CRONICI

O editură ardeleană

Ardealul a fost considerat mult timp un pământ al făgăduinței. Emisarii săi, oameni dintr'o bucată, aduceau înviorare, crez nou și iubire de neam. Atât de mult s'au deprins muntenii și moldovenii să privească spre Ardeal, în care totdeauna pâlpăia o flacără vie, încât după unire, așteptarea înfrigurată a trebuit să trezească o deziluzie. Vremurile schimbate au răsturnat tradiția și valorile și au împins pe viu plan de preocupare fenomenul politic, care a absorbit totul. Oamenii politici din Ardeal, au insuflat la început un fel de mesianism, considerându-i singuri în stare să scoată carul Statului din impas. Privirile erau din nou ațintite spre Ardeal; rezultatul s'a văzut. Desamăgirea a inundat toate sufletele și de atunci ardealul cu trecut istoric și cu viață proprie a rămas în ochii muritorilor o simplă provincie adaptată la mediu.

Ardealul politic în cei 17 ani dela unire n'a dat mult. Dela Ardealul cultural n'a așteptat nimeni nimic. Era condamnat de mult de centralismul literar al capitalei să rămână o biată suburbie. În timp ce minoritarii sași și unguri au desfășurat pe plaiurile Transilvaniei o activitate literară și culturală prodigioasă, românii se mulțumeau să urmeze producțiile de calitate inferioară ale romanelor ieftine și să-și citească gazeta. N'au simțit imboldul unei creații proprii sau al unui mediu cultural. Indeletnicirile politice nu le lăsau timp pentru aceasta, iar pseudo-cultura însușită pe băncile școlii nu le trezea dorințe mai înalte care să echivaleze cu setea de adevăr și frumos. S'ar fi putut afirma că Ardealul este acultural, judecând după puținele cărți ce se citesc și după preocupările practice și utilitariste ale așa zisei „clase intelectuale”. Și nu se poate spune că Ardealul ar fi lipsit de o tradiție culturală și literară; e inutil să aducem mărturii și să invocăm o listă de nume care să confirme afirmația noastră.

În ultimul timp, Ardealul, prin mișcările sale pornite din diferite centre, a trezit nedumerirea celor ce l'au condamnat de mult în ceea ce privește fecunditatea culturală-literară. Latențele încătușate, au rupt digul, și s'au vărsat peste plaiurile ardelenene cu o bogăție și exuberanță cu adevărat uimitoare. Nimeni n'ar fi presupus că provincia industrializată, încercuită de Carpați, a putut fi străbătută de fiorii creației. Localismul creator — ne servim de formula d-lui Al. Dima — ne-a dat o mișcare unică în istoria Ardealului, cu centre promițătoare; Clujul, Turda, Blajul, Oradea, Sibiu, desfășoară astăzi o activitate, a cărei prestigiu se încruntează adânc în răbojul timpului. Niciodată nu s'a scris atât de mult în Ardeal.

Va rămânea această fertilitate un simplu produs răsleț, sau va fi captată și canalizată spre fluviul cel mare? Criza culturii și indiferența publicului nu îngăduie să se aștepte ajutor dela alții. „Prin noi înșine“, iată formula valabilă; cu acest steag în frunte și animați de dorința de a concentra diversitatea spre unitate — o unitate amplă și impunătoare — trebuie pornit la muncă. Ardeleanul este organizator din fire; tocmai aici ar trebui să-și evidențieze talentul, nelăsând să piară și să se irosească o florescență menită să dea valori puternice, robuste, regeneratoare. Aportul cultural al Ardealului poate fi rostit, în felul acesta, ca un întreg și nu cu pâlپări răslețe.

Pentru atingerea acestui scop e necesară o Editură ardeleană. Nemții și ungurii din Ardeal o au de mult. Ei pot să opună activității litarare din patriile lor o mișcare proprie. Noi românii, înainte de a face literatură, am făcut politică, deși după proverb ne-am născut poeți. De aceea Ardealul n'are astăzi o editură în care să-și valorifice produsele sale. În Germania, în Italia, editurile cele mai mari nu sunt în capitalele lor, ci în Lipsca și Milano; de ce n'ar putea deveni Ardealul un centru unde se tipăresc cărți cu adevărat bune, când la București apar atâtea lucrări proaste?

Necesitatea unei Edituri ardelenene care să tipărească cărți bune, cu un conținut literar sau ideologic veritabil, este pe deplin justificată. Pentru realizarea acestui scop trebuiesc puse în fruntea acestei instituții personalități ardelenene cari

se bucură de o neștirbită reputație literară. Comitetul de lectură ce s'ar forma din aceste personalități ar avea sarcina triării manuscriselor și selecționării lor după criteriile de valoare cu totul opuse capitalei, care tipărește astăzi o literatură searbădă, pornografică — exceptând câteva edituri: „Fundațiile Regale“, „Cartea Românească“ etc. — din care lectorul își face mai curând educația biologică decât cea culturală. Ne trebuie deci cărți insuflăte de spirit etic, fără tendențiozitate, lucrări produse de talente autohtone; opere izvorite din dragoste curată de artă, cristalizând o simțire, personală și o individualitate puternică. Ne trebuie oameni adevărați fără maimuțării moderne și galante, fără poză ridiculă, dotați cu gânduri și sentimente adevărate. Suntem împotriva artificiei verbale care inundă astăzi literatura; pentru a-l înlătura, ne trebuie o literatură sănătoasă plantată într'un pământ sănătos. Ardealul ar fi un teren prielnic pentru acest lucru, mai ales astăzi când echitatea producției culturale ale acestei provincii depășește multe așteptări.

Nu trebuie să nesocotim desigur greutățile tehnice ce se ivesc. S'ar găsi totuș o soluție: constituirea să se facă sub formă de societate anonimă, să se lanseze acțiuni etc. Dorința de câștig îi va mâna pe mulți să cumpere aceste acțiuni. Iar conducător tehnic al întreprinderii să fie un om priceput și harnic.

Am amintit aici câteva considerațiuni tehnice, pentru că altfel totul ar putea fi socotit ca utopic. Astăzi arta și cultura — precum bine se știe — e în dependență strictă de factorul economic. Peste el nu trebuie să treci niciodată ca peste un „quantité négligeable“. Altfel riști să cazi în reverie. Socoteala ce o faci trebuie să o așezi pe temelii reale; numai astfel poate fi asigurat mersul, care să salveze dela împotmolire literatura tinăra a Ardealului de astăzi.

Editura Ardeleană ar fi deci o înglobare a tuturor forțelor ardelenene spre o mare mișcare comună. Dacă această editură n'ar da decât 6 sau 7 volume pe an, opere de reală valoare și cu o execuție tehnică ireproșabilă, scopul acestei instituții ar fi pe deplin atins. Rămâne ca publicul cititor să-i de-a sprijinul pe care-l merită, căci sforțările depuse vor fi desigur uriașe.

Ionel Neamtzu

coordona eforturile sale pentru a le expulsa din America latină". (Prin acest articol se urmărește desromanizarea Americii latine).

Art. 6. Masonii vor procura succesul oamenilor politici cari vreau să-și apere idealul votând separația Bisericii de Stat, expulsarea congregațiilor, căsătoria civilă, divorțul, educația laică și laicizarea spitalelor.

Art. 10. Masoneria va lupta pentru rechemarea reprezentanților guvernelor de pe lângă Vatican, etc.

Acest program a fost dus la îndeplinire mai întâiu în Mexico de Calles și ai săi. Spre a-și ajunge mai ușor scopul, Calles modifică Codul penal, făcând din el un cod de impuneri tiranice și capricioase. Să rezumăm câteva articole:

Art. 1, 2, 17, 18 și 19 interzic practicarea cultului catolic, purtarea vestmintelor preoțești și orice insignă catolică în afară de biserică. Practicarea cultului e permisă numai în unele biserici și numai unor preoți. Contravenienții sunt aspru pedepsiți: 500 pesos (un pesos cam $\frac{1}{2}$ dolar) amendă, plus expulsarea. Prin aceste articole Calles a urmărit micșorarea numărului preoților. Din patru mii de preoți deja insuficienți lipselor celor 16 milioane credincioși, Calles și „guvernorii“ săi abia au autorizat un sfert. Astăzi numai are nimeni autorizație sub nici o formă, dela stat.

Art. 6 și 7 disolvă Ordurile călugărești și pedepsește aspru pe cei cari ar vrea să rămână călugări și pe mai departe, pe cei cari ar vrea să se călugărească și pe cei cari ar îndemna pe cineva la călugărie.

Art. 21 și 22 prevăd „naționalizarea“ avuturilor preoților și călugărilor. De sigur, această naționalizare s'a făcut în favorul revoluționarilor, cari au devenit „milionari peste noapte“.

Restul de articole până la 33 suprimă complet libertatea presei catolice, libertatea de întrunire și libertatea de conștiință. Sunt aspru pedepsiți și agenții ministerului public cari sunt suspicionați că nu-și dau îndeajuns silința pentru descoperirea delictelor vizate.

Aceste articole iscodite în Iunie 1926 trebuiau să între în vigoare la 1 Aug. acelaș an, pentru ca tiranul să aibă cu ce să-și motiveze masacrele.

Persecuția a început prin Decemvrie 1924, dar n'a luat proporții mari decât în primăvara anului 1926. Încă binișor înainte de a-se publica cele 33 articole, agenții guvernului măcelăresc pe marginea unui mormânt comun în cimitirul Doboșes din Santiago șaptesprezece preoți (începutul lui Maiu 1926). După acest carnaj, care a făcut să înnebunească groparul, au urmat altele cari de cari mai infiorătoare. Părintele Vera e ucis în ornatele bisericești pentru că a liturgisit. Păr. S. Reyer este jupuit de viu; aceeaș soarte o are și Păr. Sedano. Păr. Aquilar e ars de viu la Ejutla iar Păr. Ariola din Tamasula tăiat bucăți. — Țăranul Padilla este ciopârțit cu un firez în fel și formă iar la urmă i-se poruncește să sară pe un jăratec aprins. — „Fiindcă am onoarea să sufer pentru Hristos, focul nu mă înspăimântă. Și dacă va fi de lipsă îl voi stinge cu sângele meu“, e răspunsul lui Padilla. Și ceea ce a spus a și făcut. Avocatul Flores e măcelărit sub ochii soției și a celor doi copii ai săi. Comerciantul G. Farfan e ucis pentru că și-a scris pe devantura prăvăliei: „Viva Christo-Rey! Dumnezeu nu moare“. — Au fost și masacrări în masse. Două telegrame trimise din capitală (Mexico) în zilele de 12 și 20 Ianuarie 1927 de niște turiști americani sunt publicate în Revista Catolică din Baltimore în ziua de 21 Ianuarie. Călătorii spun c'au numărat pe șoseaua Ozumba cadavrele alor 142 catolici, spânzurate de stâlpii telegrafici.

Numărul preoților martirizați trece binișor peste trei sute iar a mirenilor se ridică la câteva mii. Mulți preoți au fost expulsați din Mexico, după ce mai întâiu li-s'a injectat în sânge virusul tuberculozei și a altor boale de neamintit. Vieța catolicilor e grea în Mexico, dar a preoților e aproape insuportabilă. Atât preoții cât și episcopii sunt siliți să se refugieze în streinătate de groaza persecuției, dar cei mai mulți preferă să rămână cu turma, dându-și vieța pentru ea.

La cele spuse până aci să se mai adauge și lupta înverșunată pe care o duce guvernul pentru coruperea tineretului prin școală. Asupritorii catolicilor din Mexico au închis toate școlile confesionale, negândindu-se cu ce ar putea să le înlocuiască. Invățământul de stat laicizat în toată regula încă binișor înainte de persecuție, în timpul persecuției a fost făcut ateu, imoral și chiar stupid. Școlarii de 10 ani li-se vorbește despre educația sexuală în termenii cei mai vulgari, cu tendința de a-i corupe. Și pentru a le răpi din inimă ori ce schintee de credință și pudoare, li-se spune că Dumnezeu nu există, că Religia e un mit, Biblia o poveste, că părinții n'au drept să fie respectați de fiii lor, și că toate relele ce apasă omenirea vin dela cler *).

La acest faliment pedagogic să se mai adauge și cel social și economic, căci în Mexico de azi nu mai există azile pentru bătrâni și orfani. Mai mult: în această țară care ar putea fi grâнарul întregului continent, lipsește pâinea de pe masa țaranului. Nimeni nu se gândește la muncitori. Teoreticienii marxști și leniniști pentru cari lumea și oamenii nu sunt decât un câmp de exploatat nu umblă decât după desfrâu.

Catolicii din Mexico suferă grozav. Și e grozav să te cugeți că acestor martirizați nu le-a luat apărarea decât capul creștinătății (acela care a orânduit rugăciuni și a trimis alimente și haine pentru infometații din Rusia), secundat de întreg episcopatul, de asociație și presa catolică. E înfiorător de grozav să te cugeți că barbariile din Mexico se săvârșesc în veacul XX, în veacul civilizației, când avem o Societate a Națiunilor care-și asumă sarcina de apărătoare a minorităților etnice și religioase, și când mai avem și alte societăți și ligi politice cu pretenții analoage și cari nu fac nimic pentru curmarea celui mai odios atentat contra civilizației!

*) Cfr. și revista *La Vie Intellectuelle*, VII-e année (25 Apr. 1935) pag. 191 și urm.

Catolicii din Mexico dau lumii un exemplu de înalt eroism, fiind gata să sufere ori și ce chin pentru Hristos și cauza sa. Ei suferă pentru că au opus și vreau să opună un ideal de viață tuturor fărădelegilor din țara lor. Suferințele lor se vor termina cu învingerea Bisericii, căci după cum spune Preafericitul Părinte Papa Pius XI cu sf. Ilariu, „e propriu Bisericii de a învinge când este persecutată“ *).

Ioan Vultur

CĂRȚI ȘI REVISTE

Andrei Malraux—Gh. Minovici: Destine omenеști (*La Condition Humaine*) ed. Pantheon-Brad.

În 1933 premiul Goncourt a căzut ca o plăcintă bine gătită în bucătăriile dela »Nouvelle Revue Francaise« și în coloanele lui »l'Humanité timp de 3 luni, unui scriitor tânăr, aproape necunoscut până atunci deși mai scrisese două cărți, André Malraux, pentru romanul „La Condition Humaine“. Distincția ce i-s'a acordat a dat loc unei admirative primiri cărții lui în Franța și în restul țărilor europene. O carte apărută la Paris în 24 de ediții, lansată fastuos de critici remunerați, reușește să smulgă la București aprecieri superlative umiltoare pentru cartea românească. Adăugăm aci că nu e greșită observația criticului jugoslav Ioanovitch, că succesul cărții franceze peste graniță, e de cele mai multe ori dovada unui snobism literar. Un exemplu între altele e și André Malraux, care, spre deosebire de alți concurenți ai grasului premiu, a venit cu un roman încheat serios dintr'o serie de reportajii asupra revoluției civile din 1930 din China. O atenție deosebită trebuia aă i-se dea, fiindcă în romanul său aducea o lume nouă, prezenta Europei sufletul maleabil al chinezului exploatat de lăcomia europeană, tutelara acestui îngăduitor popor.

Nimic nu este mai incomestibil în opera unui scriitor ca situarea pe un plan fals a argumentelor aduse în susținerea unei cauze.

Dacă »La Condition Humaine« e socotită o cronografie, sau un roman social, apoi precizarea și adâncirea fenomenului social — luat ca eveniment politic — cere mai mult decât a făcut André Malraux. Situat pe plan social chiar, epicul ar rezulta din stabilirea adevărului dela cauză la efect. Ori, din acest punct de vedere poate fi combătut. Răsvrățiții: Tchen, Kyo, Katow și până la sufletul virginal al tânărului Suen, apar ca niște gaizere în plin clocot, fără a ni se indica motivul revoltei lor. Apar deodată, ca și cum s'ar fi desprins din culmea teșită a unui munte, im-

*) Enciclica „Iniquis afflictisque“ (din 18 Nov. 1926) în trad. franc. în lucrarea Păr. A. Bessières.

pinși spre lumină par'că de o forță mistică ce-i va orienta ca un far prin bezna revoluției. Dar nicăieri nu se vede că André Malraux ar fi urmărit realizarea unui proces care să fie un pretext de exaltare a socialismului de orice nuanță. Deci, le-a tras sfoara socialiștilor cari s'au grăbit a-l socoti ca expresie a unei similitudini de credințe politice.

Unii l-au socotit un căutător de noi drumuri spre cotite lumi psihologice neexplorate. Inceputul l-au făcut, mergând aproape până la epui-zare: Henry de Montherlant, Louis Ferdinand Celine și Mac Chadourne.

li rămănea lui Malraux să prindă o cută nouă din sufletul uman: *neliniștea*.

E ceva asemănător între umanitatea și lumea plantelor. Sunt copaci a căror frunze nu cunosc niciodată calmul amiezii. La fel sunt unii oameni; trăesc intens, simt integrarea în viață ca o realitate pe care caută să și-o explice, simt marginile vieții ca scoarța peretului la răsărit, amiază, asfin-țit și veșnicul umbros. Tocmai această senzație de mărginit spațial a vieții îi neliniștește, îi duce la însași negația vieții: care-i rostul lor în lume? și dacă *omul ca viață* este o *întâmplare*, atunci, care este însuși rostul vieții? Iată întrebări ce nu vor obține niciodată un răspuns cerut și vor ține pe om nefericit sub arcada unui semn de întrebare cu atât mai sguduitor cu cât conștiința lucidă îi indică puterile lui. Aceasta este teza romanului; *neliniștea sufltească sub toate aspectele ei*. Acțiunea roma-nului e suma tuturor reflexelor acestor stări psihice. Revoluția chineză e, poate, numai un pretext, un tablou viu, pentru a reliefa posibilitățile neliniștei. Dacă acțiunea se petrece la Shanghai, Hankeu și Nankin, nu e o întâmplare. Shanghaiul în timpul revoluției forfotea de mulțime din toate rasele pământului, din toate clasele sociale, oameni a căror gânduri mai repede îi despărțea decât să-i apropie. Și totuși, viața îi angajează pe toți deopotrivă. Evenimentele politice aruncă pe eroi în cloaca fierbinte a răcoalei. Vântolirea în huruitul străzii, în țăcănitul mitralierelor și poc-netul puștilor îi mișcă într'un ritm alert: se 'mping înainte, dau înapoi, dispar, târși de două mâini nevăzute: frica și curajul.

Inercarea de a schița acțiunea acestui roman devine dificilă.

Pentru că n'a fost scris *pentru acțiune, ci pentru psihologia perso-nagilor*. Tchen, eroul principal, e un om de o energie halucinantă. Tot-deauna revoluțiile și-au avut eroii. La Shanghai capii revoluției erau Tchen și tovarășii lui: Kyo Gisors, fiul — unui savant prof. universitar —, Katow, Lou You Souen, Hemmerlich, Klappique și May.

Revoluția era susținută de U. R. S. S. care urmărea instăpânirea Internațională comuniste peste China. Pe dealtă parte Franța și Anglia încurajau forțele-guvernamentale servile tradiționalismului politic condus de generalul Chang Kai Shek. După crâncene încăerări, armatele revoluțio-nare sunt înfrânte. O parte din instiganți au fost împușcați, iar alții închiși. Tchen, prin energia și curajul său diabolic exercită un terorism cumplit asupra armatei guvernamentale, urmărind moartea lui Chang Kai Shek. Înainte de săvârșirea actului, se întâlnește cu pastorul Simthson fostul lui profesor de liceu și confesor. Pastorul Simthson intenționa să pună inte-ligența lui Tchen în serviciul lui Dumnezeu. Ii arată deșertaciunea și ză-dărnicia frământărilor lui. E impresionant dialogul dintre pastor și Tchen:

— Mă rog în fiecare zi pentru d-ta Tchen. Ce ai găsit în locul cre-
dinței pe care ai părăsit-o? Tchen șovăi:

— Nu sunt dintre aceia de care se ocupă fericirea.

Simthson încearcă să-l facă a renunța la trufie, orgoliu, venitatea și
și tot sbuciumul lumesc, pentru pacea eternă. El refuză. Pastorul continuă,
patentic:

— În fiecare noapte, Tchen, mă voi ruga pentruca bunul Dumnezeu
să te izbăvească de trufie.

Tchen era absent dela asemenea încercări de comuniune creștină.
Sufletul său a evoluat spre acțiuni dinamice legate de patimile
oamenilor cari caută distrugerea altora sau a lor proprie. Peste
două ore dela această întâlnire, atentatul se produse: mașina lui Chang
Kai Shek fu făcută praf de o bombă aruncată de Tchen. Ironie a frământă-
rilor nefericitului Tchen, Chang Kai Shek nu era în mașină. Pe lângă cei
trei soldați din garda personală a lui Chang Kai Shek aflați în mașină, a
rămas mort și Tchen din cauza exploziei care se produsese la doi pași
înaintea lui. După săvârșirea complotului prigonirile contra răsculaților
atinseseră maximum. Katow, Kyo și Suen fură închiși. Ei știau că vor fi
împușcați. Înainte de a fi executați se otrăvesc cu cianură, urmându-și în
felul acesta destinul.

În linii mari, acesta ar fi subiectul romanului »La Condition Hu-
maine«. BCU Cluj / Central University Library Cluj

Pentruca să scrii 500 de pagini (cum e romanul în ediția franceză)
de analiză temeinică și profundă, trebuie să ai spirit de pătrundere și o
largă viziune asupra vieții ce se desfășoară rapid și condensat pe reali-
tăți dure. A putut s'o facă André Malraux într'un roman de largi proporții
scris într'un stil pe care André Therive l-a numit »nou« — greu de imitat.

Traducerea d-lui Gh. Minovici suferă de mari lacune. D-sa se vede
cât de colo că s'a luptat cu vacabularul și sensul frazelor. Deaci o mul-
țime de cuvinte cari se repetă de câte cinci șase ori pe aceeaș pagină. Nu
vom nesocoti aportul adus de dl. Minovici prin traducerea lui André
Malraux, dar nici nu putem trece cu vederea faptul că prin traducerea
d-sale această admirabilă carte n'a rămas decât o... carte mediocră, egală
cu un roman de Somerset Maugham. Ori, acesta nu mai e un »serviciu«
adus literaturi române, ci o.. »afacere« comercială. Inșă, a crede că dl.
Minovici a fost condus de interese materiale la traducerea »Condițiilor
Omenesti«, e o presupunere pe care o refuzăm, cunoscându-i dragostea
desinteresată pentru cartea frumoasă. Mulți, grăind, sau dacă nu citind,
savurăm frumusețea limbii lui Voltaire, dar cred, foarte puțini am fi în
stare să-i redăm această frumusețe particulară tâlmăcind-o în altă limbă.
Din aceste motive, vina d-lui Minovici, harnicul editor dela Brad, scade.
Dar nu se poate bucura de aceste circumstanțe când neglijind regulele
sintactice și morfologice, rămâne insensibil. Este nevoie de o »errată«
pentru traducerea d-sale, din punct de vedere gramatical.

Nicolae Albu

Axel Munthe, O carte de demult, ed. națională Ciornei.

Pentru publicul românesc, numele doctorului Axel Munthe este cunoscut. A apărut pe coperta cărții *Cartea dela San-Michele*, și — vertiginos, a captat atenția, cucerind sufletele. Pentru comorile de simțire și bunătate, *de umanitate*, ce le-a oferit, a devenit un preferat al publicului, care l-a răsplătit cu recunoștință citindu-l și recitindu-l. Semn: ediția III-a a lucrării este aproape epuizată.

Încât, numele lui pe coperta unei cărți noi, ca cea pomenită aici: *O carte de demult*, face inutilă orice prezentare; numele de Axel Munthe este o reclamă sigură și — important — neînșelătoare. Doar câteva creațiuni, cari să amintească publicului despre o nouă apariție, dacă justifică pomenirea cărții. Și cari au deci numai rostul modest de a atrage atenția.

O carte de demult brodează pe canavaua acelorași motive, sau anloage, pe care s'a țesut *Cartea dela San-Michele*. Spontan, pe neașteptate, fără meticuloasă alegere a evenimentelor, fără pretenții literare și de stil, pe scena cărții se perindează viața trăită; țâșnește și aleargă experiența unui suflet. Din viața-i tumultuoasă și bogată în peripeții, doctorul Axel Munthe desprinde la întâmplare, fără prealabilă selectare, dar expresive și luminoase crâmpie donându-le lumii, drept reconfortante mărturii ale unui chinuit suflet, îndrăgostit de natură și animale, vindecător al celor mari, avuți, dar prieten al celor umili, săraci. Este experiența unei vieți care se scutură și lasă să cadă, ca hrană oamenilor, tot ce ea a avut mai bun, mai uman. Este o viață ce s'a cheltuit imprăștiată fără preocupare și rezerve pentru oameni, pentru binele și salvarea lor. Dar s'a dăruit cu egală prietenie animalelor, iubindu-le deopotrivă, ba poate mai mult decât pe oameni.

Cititorii *Cărții dela San-Michele* vor găsi în *O carte de demult* același suflet, cu aleasa lui simțire. Parcurgând-o, vor rătăci — alături de autor — prin lumea nevoiașilor și animalelor, în mijlocul cărora Axel Munthe și-a consumat viața, iubindu-le și jertfindu-se pentru ele.

*

I. C. N.

Păr. M. Sălăgian: Preotul în școală. I. Lecții de micul catehism. Oradea Tip. Românească 1935. Lei 25.

O carte binevenită. Cuprinde planurile de lecții la religie pentru clasele 1 și 2 primară. Preții nostri dela sate nu prea au posibilitatea de a-și pregăti lecțiile mai ales la clasele prime care sunt cele mai dificile atât din partea frăgezimii etății copiilor cât și din partea greutății noțiunilor religioase. Noi cărți de predare ca să zic așa n'am avut până acum decât doar o prelucrare de Titu Bud publicată la Gherla în 1877 și catehezele păr. Bujor dela Cluj.

Acestea însă dădeau toată lecția așa încât munca catehetului ar fi consistat mai mult în a reproduce lecția studiată de el. Părintele Sălăgian însă nu se folosește numai de metoda acesta de-a expune lecția ci face pe catehet s'o treacă prin sine, să și-o asimileze, progresând pas cu pas prin treptele formale cu o bogată variație procurată de tendința mereu vie a activismului. Poate uneori tendința aceasta e prea pronunțată când bunăoră în cursul expunerii unei bucăți curat narrative autorul întrerupe

povestirea de repetate ori făcând pe copii să reproducă ceea ce a spus. — Este, cred, mai potrivit ca povestirea să-și urmeze cursul normal până la sfârșit, ca atențiunea copiilor să nu fie întreruptă, tăiată și curiozitatea lor să nu fie stânjenită. Afară de acest lucru manualul acesta va aduce reale servicii, și va putea aduce foarte mari dacă i se va da atențiunea cuvenită — Așteptăm și volumul al doilea.

Pr. Ch.

*

Chanoine Jean Dermine: „La Doctrine du Mariage Chrétien“, *Edition de la Société d' Etudes Morales, Sociales et Juridiques, Louvain 1935, în 8° pag. 310.*

Lucrarea de față nu este decât talmăcirea aprofundată a bunei pale „*Casti Connubii*“, făcută cu multă pricepere de Păr. canonic Jean Dermine, teolog erudit, renumele căruia a trecut de mult frontierele Belgiei.

Lucrarea e împărțită în cinci capitole mari. În cap. I autorul definește căsătoria și familia bazându-se numai pe datele rațiunii naturale și ale experienței. Lasă la o parte deocamdată Revelația, căci vrea să arate că »morala conjugală a Bisericii departe de a fi, cum pretind unii ignoranți, inventată de preoți cu scopul de a-se amesteca abuziv în intimitatea căminelor, dimpotrivă e clădită întreagă pe bazele solide ale rațiunii«, și că această morală nu este decât »codificarea principiilor elementare ale legii naturale fără de care societatea nu poate trăi« (pag. 15). În cap. II autorul reliefează frumșeta căsătoriei creștine și arată că morala creștină departe de a exersa asupra organizării naturale a familiei o influență restrictivă și dăunătoare, dimpotrivă o apără și păzește contra-tuturor primejdiilor cari o amenință cu distrugere. Mai mult: o nobilitează, căci »grația departe de a distruge natura omenească, dimpotrivă lasă absolut neatins tot ceea ce e bun în ea, conferindu-i totodată și maximum-ul ei de perfecțiune, prin faptul că altoește în ea, ca un altoiu supranatural, vicața inșasă a lui Dumnezeu (pag. 58)!. În cap. III, expune proprietățile și legile căsătoriei creștine, inzistând mult asupra castității. În cap. IV, tratează despre așa numitul »scandal al lumii moderne«, despre indisolubilitatea căsătoriei. În capitolul din urmă, despre căsătorie și problema vieții, combatând cu multă energie și francheță neomalthuzianismul.

Doctrina căsătoriei creștine e prezentată cu foarte multă claritate; adevărul e prezentat așa cum este, fără nici un subterfugiu. Putem spune că nu este nici o problemă cu privire la căsătorie și familie pe care să n'o rezolve această lucrare și nu este nici o îndoială pe care să n'o împrăștie. În Apus, lucrarea e des consultată și meditată de tinerii cari se pregătesc serios la căsătorie, Preoții o consultă des pentru a-și extrage materia exhortațiilor lor. Este o lucrare care în scurtă vreme a ajuns la ediția a patra și care se impune atât prin soliditatea fondului cât și prin o rară frumșeță a formei.

Ar fi de dorit ca această lucrare să fie cât mai bine cunoscută și la noi, unde o vastă literatură murdară caută să profaneze și să denatureze concepțiunea religioasă a căsătoriei creștine.

I. V.

*

Studii italiene. (Roma N. S. I, 1934, Buc., VII + 199 p. + 17 planşe în 8° mare, 150 Lei).

După cunoscutul îndrumător al culturii italiene în România, emeritul profesor R. Ortiz, datorită avântului cercetărilor de literatură comparată — care azi ispitesc tot mai mult — se simţia nevoia unui organ de coordonare şi de sintetizare a tuturor acestor preocupări de »influenţă a culturii italiene asupra culturii româneşti«. — Această lacună a fost înlăturată prin publicaţia de înaltă ținută ştiinţifică — »o nouă serie a Romei« — *Studii italiene*, de sub conducerea profesorului Al. Marcu.²

Destinate să fie — în special — locul de consacrare, prin tipărire, a şcolarilor studiosi, »Studiile italiene« se vor dedica »*exclusiv preocupărilor ştiinţifice, în legătură cu cercetarea trecutului culturii italiene în România şi eventualelor contribuţii pe care specialiştii din România, le-ar putea aduce la cunoaşterea şi lămurirea unor probleme de literatură sau filologie italiană*«.

Pentru o mai bună cunoaştere, voi schiţa în câteva cuvinte, materialul nou, adus prin această publicaţie.

Di prof. P. P. Panaitescu prezintă doi călători italieni necunoscuţi, în ţările noastre şi analizează critic informaţiile lor privitoare la Români. E vorba de *Giovanni Battista de Burgo*, englez de origine, dar complet italianizat, care ne vizitează ţara între 1681 - 1686 şi care în „*Viaggio di cinque ani in Asia, Africa et Europa...*“ (Milano 1689, 3 vol. în 12°) vol. III, descrie călătoria sa prin Moldova. Relaţiile sale confuze, şi unele inexacte, conţin totuşi notiţe preţioase, în special asupra expediţiei lui *Sobieski în Moldova, la 1686*, redată destul de exact şi constituind un util isvor pentru acest eveniment.

Al doilea călător este abatele *Francesco Pizzagalli* care în „*Viaggio in alcune provincie dell' imperii russo e turco*“ (Livorno 1791), tradusă peste un an în limba latină, descrie călătoria sa prin Bucovina, Moldova şi Ardeal, pe care le străbate cam prin 1789. Referinţele lui *Francesco Pizzagalli* au fost şi sunt o contribuţie interesantă la »cunoaşterea Românilor în Italia«.

Di *Al. Busuioceanu* ne vorbeşte de *artistul călător Preziosi*, pe care, între anii 1868 - 1869, îl găsim ca oaspete al lui *Vodă Carol I*. Pline de spirit de observaţie şi de efect pitoresc, acuarelele lui *Preziosi* constituie o imagine fidelă a diferei aspecte româneşti din secolul trecut. Comentariul este însoţit de lista completă a ilustraţiilor aflate în colecţia *Regală*, precum şi de reproducerea a 16 din acestea, reprezentând Bucureştii şi o parte din împrejurimi.

Dna Aniţa Belenigăţeanu semnează „*E' il Leopardi petrarchista?*“, un judicious studiu asupra apropiierilor dintre *Petrarca* şi *Leopardi*, prin dualismul spiritelor lor, căci »il Leopardi, che fu indubbiamente uno dei maggiori cantori del proprio dolore riflesso nel dolore umano coaciente, ma il cui Romanticismo e contrastato dal culto fervido per la bellezza classica della forma, si sensitiva fortemente attrata verso il Petrarca, non solo per la fine analisi del sentimento, per il drama profonda del suo

mendo spirituale, ma specialmente per la qualita dell' eloquenza, suscitata dall' affetto ed espressa nel Cauzoniere.

Dra Mariana Rarincescu în „*Duiliu Zamfirescu*“ și *Italia*“, desvoltă cu mult discernământ critic, problema influenței italiene, în viața și opera acestui poet și romancier neoclasic român, problemă pe care Dra Rarincescu a atins-o în treacăt și în studiul introductiv al ediției poeziilor lui D. Zamfirescu (D. Zamfirescu — Poesii, Clasicii Români Comentati, Craiova, 1934, 347 p.).

Di D. Găzdanu, sub titlul de: „*Informații italiene inedite despre câteva texte românești scrise de misionari catolici*“, semnalează, pe baza unor documente descoperite în Arhiva Congregației »De Propaganda Fide« din Roma, mai multe texte necunoscute până acum de bibliografia românească. Intre acestea sunt: *Un catehism tradus în românește la 1644, de misionarul Gasparo Da Noto*, deci anterior celui al lui *Vito Piluzio* care era considerat ca cel mai vechiu text român scris de un italian, *Un evangheliar, un Catehism. un dicționar, diverse dialoguri, litanii, rugăciuni și imnuri* scrise în românește la sfârșitul sec. al XVIII, de un misionar italian din Moldova, *Loscuzo Placido Porcelli*, precum și o gramatică și un dicționar alcătuite de misionarul *Antonio Maria Sciacca* (1823, la Roma).

Di L. Cialdea se ocupă de „*Italia e Romania nella neutralità*“, înfățișind unul din cele mai interesante momente din politica internațională a anului 1915.

Di Titus Părvulescu, în „*sulle orme di Dante nel Cinquecento*“, relevă marea influență a lui Dante, asupra urmașilor săi, influență care s'a transformat chiar în imitarea formelor și ideilor lui Dante. Aici *di Părvulescu* se ocupă de *Cassio Da Narni* autorul romanului cavaleresc „*La morte del Danese* (trei ediții: 1521, 1522, 1534) și-l analizează în linii generale.

Di Al. Ciorănescu ne prezintă „*Teatrul lui Metastasio în Romania*“. Tragediile lui Metastasio au fost printre primele traduceri dramatice în literatura română — făcute la sfârșitul sec XVIII — venite toate, afară de cea a lui Budai-Deleanu, — prin intermediar grec. *Di Ciorănescu* analizează comparativ cele șapte versiuni manuscrise din biblioteca Acad. Române cu cele două traduceri grecești tipărite care le stau la bază. Servile forme originale, aceste tălmăciri românești, fidele și neînsuflețite n'au fost nicidată făcute pentru a fi reprezentate ci numai din nevoia unui obiect de lectură, contribuind astfel fără pretenții de artă, la lărgirea orizontului literaturii epocii.

Partea a doua a »Studiilor italiene«, intitulată *Miscellanea*, cuprinde, pe lângă o contribuție bibliografică la soarta lui *Carducci* în România de *Alice Marcu*, o listă a manuscriselor italiene din Biblioteca Acad. Române și o notiță contemporană despre moartea lui *Tasso* — redată și în facsimil — ambele datorite d-lui *Ciorănescu*, și un fel de inventar al manifestările culturale italiene în România în 1934, grupate în jurul capitolelor: învățământ, cărți, traduceri din limba italiană, conferințe, concerte, teatru, șezători și varie.

Partea finală din »*Miscellanea*« prezintă și ea o deosebită importanță, prin înregistrarea fidelă a întregului contact cultural italo-român.

Prin conținutul variat și bogat, în același timp, prin curiozitatea și adâncimea cu care sînt tratate diferitele probleme, »Studiile italiene« se clasează printre publicațiile de frunte pe tărîmul științei românești.

I. C. Cazan

I. M. Rașcu: Eminescu și catolicismul, Buc. 1935.

Scrisul dlui I. M. Rașcu, multilateral și adâncit mai ales în terenul istoriei literare, aduce totdeauna, în haosul de opinii cari stăpânește încă în viața spirituală și intelectuală necanalizată a neamului, o dără de lumină și seriozitate cari îți dă impresia regăsirii drumului căutat de mult. În broșura »Eminescu și catolicismul« dsa vădește pe lângă obiectivitatea necontestată și o putere de scrutător rară. Căți nu s'au ocupat cu opera marelui poet, căutând cu patimă descoperirea unei idei, ori măcar variaanta unei poezii pentru ca să se știe înșirați în bibliografia »eminescologilor«. Singur dl I. M. Rașcu a observat această atitudine interesantă, de laudă și admirație a marelui poet în fața catolicismului. Cercetându-i opera poetică cu toate variantele și însemnările din mss-ale Academiei Române, prin citate dese, apoi prin urmărirea ideii foarte revenită în articolele politice, dl Rașcu reușește să evidențieze atitudinea gândirii și sentimentalitatea lui Eminescu în fața catolicismului, în care adesea vedea un factor principal al civilizației apusene, adesea un pericol pentru tradițiunea românească, căci ochii se deschideau pentru depărtări și erau închiși în întunecul de acasă.

Mircea Alexiu: Băjenie (creionările unui ostaș) Sibiu, 1935.

Trăind cu groaza pericolului ce vine totdeauna uităm pericolul care ne-a îndurerat sufletul mai înainte. Prevestirile negre ale noului războiu, pe cari iubitorii de pace se străduiesc să-l amâne cât mai mult, iar alții îl vestesc foarte apropiat, au scos total din suflete fiorii ecourilor prăpădului din 1914—1918. Dl Mircea Alexiu, prin »creionările« din volumul »Băjenie« publicat în colecția Grupării intelectuale »Thesis« din Sibiu, ne revie simțemintele trăite în timpul marelui războiu. Grupate sub cinci titluri, însemnările sunt făcute la zi, având aerul unui carnet, deci departe de avea pretenția bucăților de proză literară cu acțiune și intrigă. Totuși fiecare din ele au însă un fir pe care frânturile epice, lirice și descriptive se înșiră ca picurii de rouă, pe firul de iarbă aproape disparent, dar totuși susținătorul lor. Stilul adecvat fondului, îndeajuns de împodobit și observația psihologică existentă sunt calități cari dau »creionărilor« dlui Alexiu puterea de viață necesară unei bucăți literare.

n. c.

Pentru »Viața Basarabiei«. Nu ne-am fi putut inchipui că spusele noastre din nr 4 al Rev. »Blajul«, vor da loc la comentarii răutăcioase. Cel mult așteptam ca »basarabeni« noștri să discute în mod obiectiv și atunci ar fi fost siliți să ne dea dreptate.

Ce am afirmat noi? Că această revistă nu oglindește realitatea românească din Basarabia; că această realitate românească nu o poți cunoaște din manifestările intelectualilor cari n'au avut și nu au nici acum afinități

sufletești cu țăranul basarabean; că nu a existat deci acea legătură sufletească atât de necesară pentru dezvoltarea *armonică* a unui popor (zețarul a cules *economică* și atunci „Vlancul“ a jubilat); că sunt azi acolo, oameni politici, depășiți de noile stări de lucruri (oare la noi nu sunt destui?) și că ne bucurăm (suntem veseli) că există încă destulă energie românească ce va trebui canalizată spre binele acestui neam.

Cineva care se ascunde sub cinci litere, Vlanc, s'a supărat și a încercat să răspundă. A încercat dar nu a infirmat nici o constatare făcută de noi, fiindcă nu poți face acest lucru legându-te de un cuvânt cules greșit, sau răstălmăcind sensul unei propozițiuni.

Dar toțiși a aflat ceva nou dela Vlanc. Cei dela „V. B.“ tind spre »umanitate, creștinism și universalitate, pedesupra îngustimii spirituale a unora« (de pildă noi, cari »cugetăm la apostolat, la glorie, martiraj și alte lucruri mari«)

Este foarte frumos că dlor se gândesc la așa ceva. Dar asta nu-i împiedică să fie și buni Români -- ba chiar îi obligă să fie.

Cred că-i instructiv pentru cititor să arăt printr'un citat, cum este privit intelectualul basarabean de către țăran și apoi să pun punct invitând pe domnii dela „V. B.“ să meargă spre universalitate dacă își inchipue că pot merge astfel.

În bucata *Cu bunelul în pădure* a lui G. V. Madan »V. B.« nr. 6 p. 246, găsim această explicație a bunelului care nu voia să-și ducă nepotul în pădure deși copiii, de aceeași vârstă cu el, erau duși de părinți. — »Toader și Anton au să rămână țărani proști și trebuie să se deprindă de mici cu toate nevoile și năcazurile; dar pe tine are să te dea tată-tău, ca și pe frate-tău, la școală la târg, ca să te faci popă... să nu știi nevoia; să stai toată vara la umbră ca un trântor, și să mânânci numai colac. Un sat întreg să muncească pentru tine«.

Este nedrept scriitorul Madan, este nedrept țăranul sau am fost nedrept eu cu intelectualii »basarabeni!«

Revista Fundațiilor Regale (an. II. Iulie), și-a regăsit — se pare — echilibrul intern, pe care, după moartea lui P. Zaripopol, și-l pierduse. Într'adevăr, în ultimul timp pătrunseseră acolo o samă de oameni — reprezentând anumite tendințe și concepții streine sufletului și aspirațiilor sănătoase ale acestui neam. Ori rostul acestei reviste este tocmai acela de a fi o oglindă fidelă a acestui suflet românesc, a acestei vieți în plină desfășurare dinamică și cu tendințe de individualizare în concernul culturii europene. Numai așa se pot împlini augustele îndemnuri din care a luat naștere revista. Spiritul de clică și ambiția prost înțeleasă a unuia sau a altuia nu au ce căuta acolo.

În cele 240 de pagini ale revistei abundă un material variat: literatură, studii, cronici și dări de samă. Remarcăm scrisul interesant al dlui prof. C. Rădulescu — Motru despre *Românism*. După dsa, acesta este tendința spiritualității României de mâne. Se înțelege că abia dacă se poate întrezări drumul pe care „Românismul“ va merge în viitor. El va fi pentru Români indivizi de mâne, porunca zilei lor așa cum a fost

pentru cei de ieri naționalismul. Va fi o realitate istorică supra individuală.

În vieța românească de până acum se desprindeau două tendințe: una individualistă -- reprezentată de boeri și urmașii acestora, iar alta colectivistă, larg reprezentată de păturile largi ale poporului. De aici atâtea nenorociri pentru noi: imitații ridicole cu lux și degradare morală -- în pătura de sus; suferință și mizerie în pătura de jos, care, cu toate acestea, s'a păstrat, ducând singură tot greul.

Tendințele actuale ale vieții economice vin și ele să schimbe anumite concepții despre vieța. Statele agricole, mai ales, văd marele desavantaj al împrumuturilor din țările capitaliste -- împrumuturi care au aservit numai interesele capitaliștilor. „Împrumuturile nu accelerează cu o secundă măcar tempo de dezvoltare culturală a unui popor. Fiecare popor își are ritmul său propriu de creștere. Sunt popoare fără copilărie, întocmai ca și unele animale care de cum se nasc dispun de toate funcțiunile lor, și sunt popoare cu o lungă vârstă de copilărie, în care ele se pregătesc cu încetul pentru maturitate. Sunt popoare predestinate să aibă o vieța lungă și sunt popoare predestinate la o vieța scurtă. A aplica la toate acelaș model de creștere este absurd. Lumea secolului nostru s'a desmetecit de sub credința naivă, că fericirea unui popor se poate înfăptui copiind legile și instituțiile altor popoare“. Tendința de astăzi a statelor este de a se guverna după planurile datorite geniului național. De aceea trebuie să așteptăm și noi Româanismul care trebuie să fie credința că „pe Români îi leagă laolaltă o realitate“ cu mult mai adâncă decât aceea constatată la fiecare Român în parte“.

Spiritualitatea Româanismului are două laturi: una de *critică negativă* -- reprezentată prin *junimea* lui Titu Maiorescu -- și alta *constructivă* ca o consecință a celei dintâi.

Spiritualitatea constructivă a fost grăbită de prefacerile survenite în urma marelui războiu, cu prăbușirea materialismului economic sprijinit de școala economistă liberală reprezentată la noi în ultima jumătate a secolului trecut de diferiți bărbați politici ori oameni de știință.

„Opera constructivă a Româanismului constă în așezarea Românuului în centrul vieții politice și economice a Statului său“.

„Româanismul nu este nici xenofobism, nici ortodoxism, ci este un naționalism mai adâncit sau mai integralizat în cerințele vremii“. Româanismul și ortodoxismul nu pot fi contopite fără să se păgubească reciproc, fiindcă natura spiritualității unuia este cu totul diferită de a celui-lalt. Ortodoxismul nu poate merge mai departe în serviciul unei spiritualități naționaliste, fără a-și pierde caracterul de spiritualitate religioasă creștină; iar Româanismul nu poate merge mai departe pe baza ortodoxismului decât cu prețul abdicării sale dela rolul de promotor al progresului în ordinea economică și politică a României. Ortodoxismul este tradiția, Româanismul este creație. A face din Româanism un gest al dumnezeirii pentru isbânda spiritualității creștine ortodoxe este o deșertăciune.

„Româanismul nu împarte promisiuni pentru a stimula egoismul, ci împarte ordine pentru a fi executate cu sacrificiul persoanei. Catehismul

Românismului nu poate fi aplicat decât de acei cari au fruntea curată și mâinile nepătate. Lăudăroșii în vorbe, nevolnici însă la fapte, n'au ce căuta sub drapelul lui*.

Am spicuit, poate cam mult din acest studiu al dlui C. R. Motru. dar intervenția acestei mari personalități culturale românești, într'o problemă care preocupă astăzi, mai ales tineretul, trebuia subliniată. Și nu putem decât să ne bucurăm că Dsa vede just de astă dată Românismul.

Di Z. Pâclișanu scrie despre: *Un vechiu proces literar* (Relațiile lui I. Bob cu S. Klein, Gh. Șincai și P. Maior), coordonând un material divers, împrăștiat prin diferite publicații. Și domnia sa, deși vrea să fie obiectiv, rămâne la aceleași concluzii ale înaintașilor că episcopul I. Bob a fost o nenorocire pentru literatura și cultura ardeleană. Cititorii noștri cunosc articolul pâr. Dr Nic. Lupu publicat în »Blajul« (an. I. nr. 7-8) și acum al pâr. Oct. Popa, așa că ne dispensăm de a mai face alte comentarii.

*

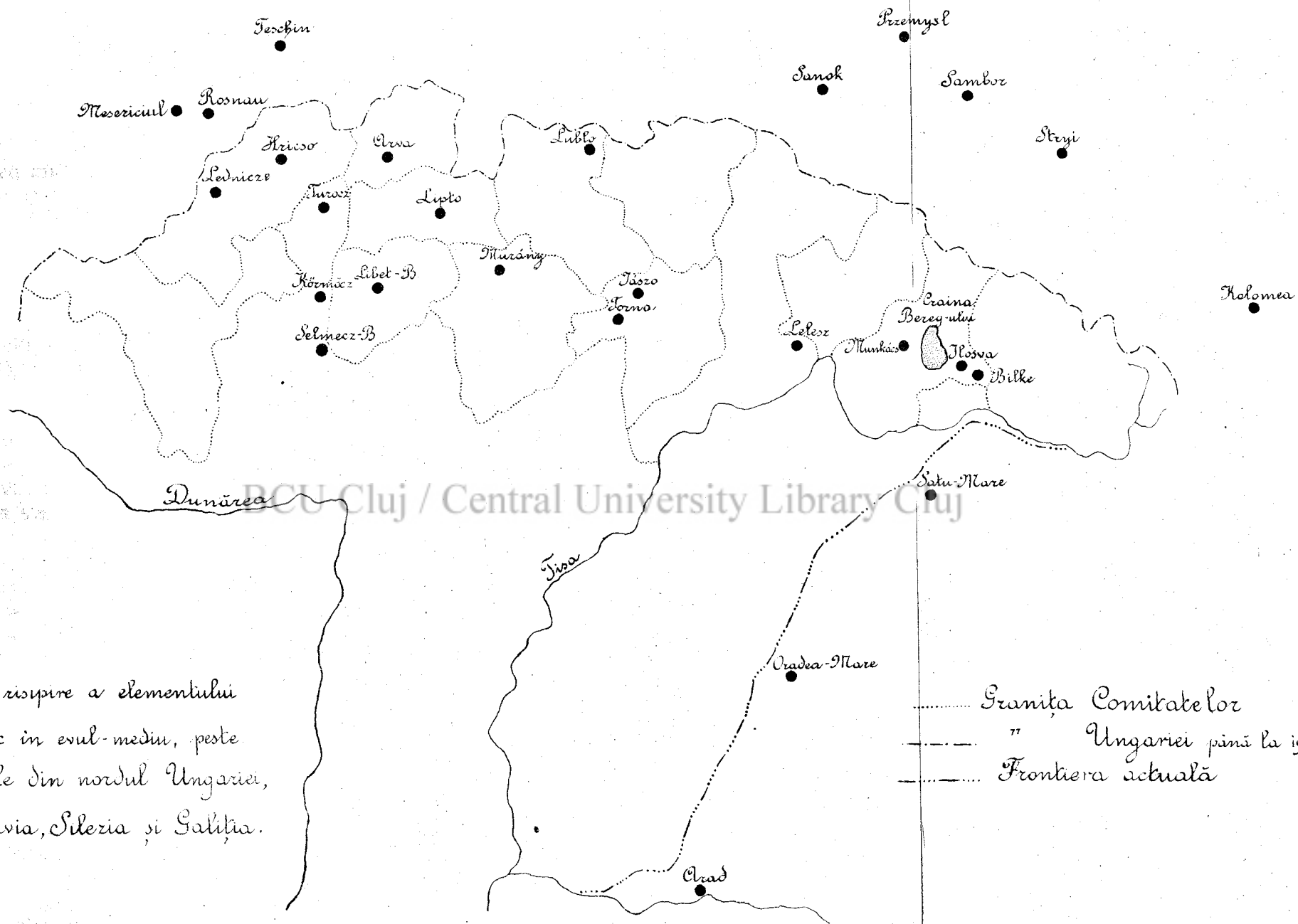
Hotarul (Malu -Iunie). Apare la Arad, datorită unui mănunchiu de intelectuali grupați în »Ateneul Popular Arădan«, de aproape doi ani. Implinește, desigur, la granița de vest a românismului, un rol cât se poate de frumos: promovarea scrisului românesc într'un centru de viață minoritară, dar și de tradiție culturală românească și - ce este mai frumos - incurajază talentele și năzuințele locale. Foarte rar întâlnești în paginile acestei reviste nume din alte centre culturale, așa că se poate spune - ca să înrebunțăm un termen ce-și face mereu loc în publicistica noastră - Hotarul aplică formula localismului creator.

Din sumarul al acestui număr reținem doar acești „Stropi din cascada vieții“ datoriti dlui Gh. Motiu: „Oare nu vrea Dumnezeu, prin floarea soarelui, să ne spună cât trebuie să iubim lumina? - și »Dacă am ști că prin ură ne nimicim mai mult decât prin sacrificii, n'am mai urî atâta«. Deși cunoscute aceste percepțe de viață, totuși este bine să ni le amintim din când în când.

*

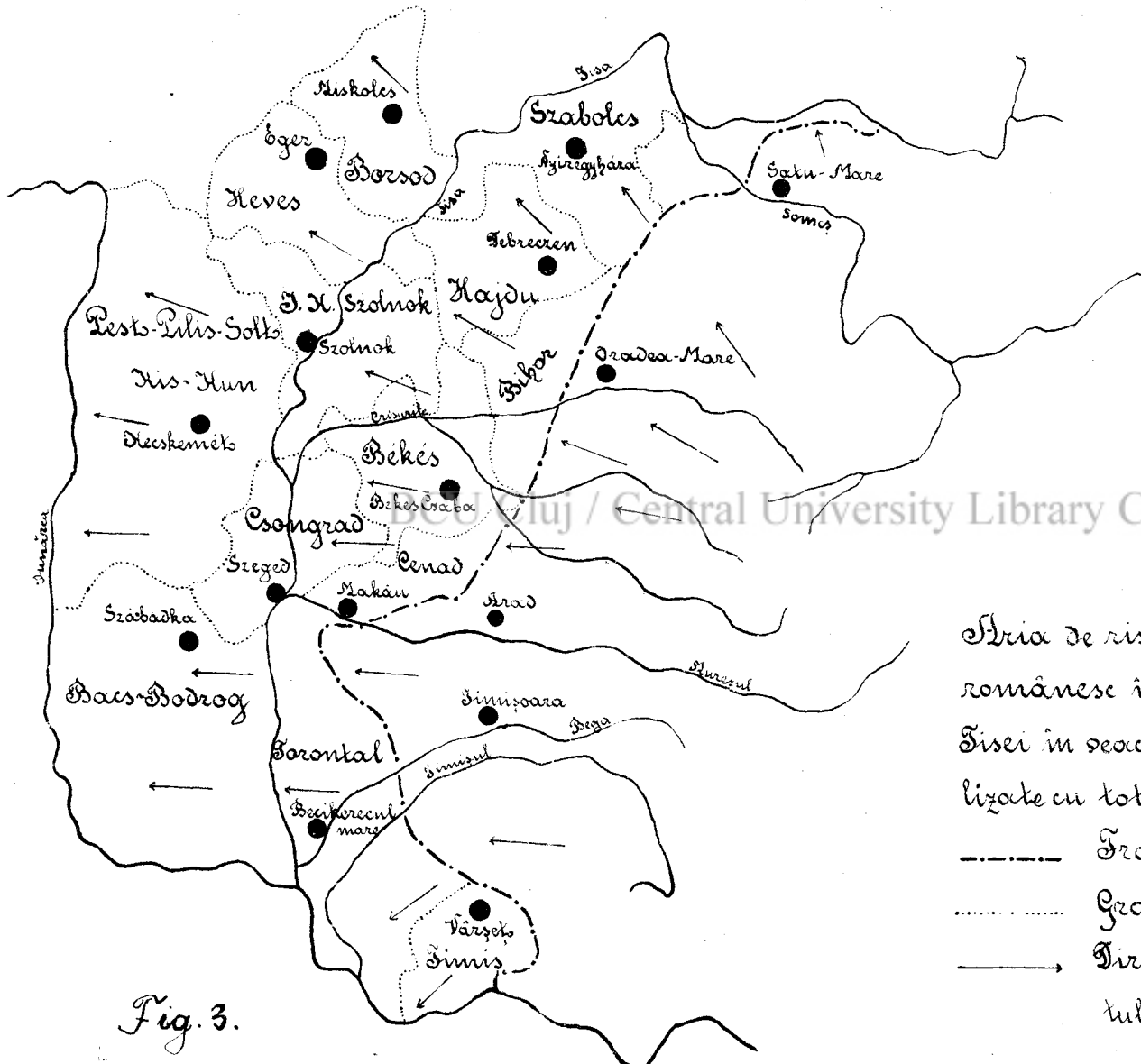
Observatorul, revistă de orientare culturală (Martie -Iunie 1935). „Observatorul“ din Beiuș, apare într'o haină nouă și sub o nouă conducere, la București. Acest număr de început se prezintă destul de bine - mai ales din punct de vedere tehnic. Așteptăm cu încredere numerelē următoare pentru a ne putea spune cuvântul. Deocamdată ne mulțumim cu o urare de bun venit pe drumul atât de greu dar tot atât de frumos, pe care vrea să meargă și Observatorul sub directiva pâr. Barral.

V. Stoica

Aria de răspire a elementului românesc în estul-mediu, peste Comitatele din nordul Ungariei, în Moravia, Silezia și Galizia.

Fig. 2

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Stria de risipire a elementului românesc în județele din Țesul Szeviș în seacul XVIII. azi desnaționa- lizate cu totul.

- Frontiera actuală
- Granița județelor până la 1918
- > Direcția de risipire a elemen- tului românesc.

Fig. 3.